

Millî Mücadele Dönemi'nde Yunan Ordusu'nun Bursa'yı İşgali

Gültekin K. BİRLİK

Doç. Dr., Atılım Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Ankara

E-Mail: gultekin.birlik@atilim.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-8568-2263

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 12.03.2022 Kabul Tarihi / Accepted: 07.04.2022

ÖZ

BİRLİK, Gültekin K., **Millî Mücadele Dönemi'nde Yunan Ordusu'nun Bursa'yı İşgali**, CTAD, Yıl 19, Sayı 39 (Güz 2023), s. 1161-1193.

İstanbul'un 16 Mart 1920'deki resmî işgalinin amaçlarından biri de, millî kuvvetleri İstanbul'dan uzak tutmak olmuştur. Bununla birlikte, millî kuvvetler 4 Temmuz'da İstanbul Beykoz'da İngilizlere karşı saldırı gerçekleştirmiştir. Beykoz saldırısını büyük bir tehdit olarak algılayan İngilizler, İstanbul'u ve Boğazları denetim altında tutabilmek için Bursa'nın Yunan kuvvetlerince işgaline, işgali kolaylaştırmak için de Mudanya ve Gemlik'in İngiliz kuvvetlerince işgal edilmesine 4 Temmuz 1920'de karar vermiştir. Bursa'nın işgaliyle, İstanbul'un ve Boğazların kontrol altında tutulması amaçlanmıştır. Ancak, İstanbul hükûmetinin propagandasıyla işgalin amacı, millî kuvvetlerden kaynaklandığı iddia edilen "asayiş sorununu çözmek" olarak gösterilmiştir.

22 Haziran 1920'de başlayan Yunan ileri harekâtına karşı, ilk kez olarak Bursa'nın batısında savunma yapılmasına karar verilmiştir. Fakat İstanbul hükûmetinin Millî Mücadele aleyhinde yaptığı etkili propaganda, Bursa'yı savunacak olan 56'ncı Tümenin askerleri arasında yaygın olarak firarların yaşanmasına sebep olmuştur. Firarlar nedeniyle birliklerin etkinliklerinin ortadan kalkmasına, Mudanya ve Gemlik'in İngiliz kuvvetlerince işgal

edilmesiyle geri çekilme yollarının kesilmesi ihtimali de eklenince, Bursa'nın batısında yapılmaya çalışılan savunma başarılı olamamıştır.

Yunan kuvvetlerinin Eskişehir yönündeki harekâtına engel olabilmek için, Bursa'nın tahliye edilmesi zorunluluğu ortaya çıkmış, tahliye sonrasında Bursa'nın yönetimini devralmak üzere mahalli bir heyetin seçimi yapılmıştır. Heyet, yapılan propaganda sonucu Bursa'nın işgal nedenini, “asayiş sorunu” olarak görmüş ve asayişin sağlanacağı garantisini vererek, işgali önlemek için girişimde bulunmak istemiştir. Fransızları aracı ederek İngilizlerle görüşmek amacıyla olan heyetin bu girişimini Mustafa Kemal Paşa, Fransızlar aracılığıyla İngilizlerin himayesine girmek olarak görmüş ve engellemiştir. Yakınlığı sebebiyle zaten İstanbul hükûmetinin etkisi altında bulunan Bursa, yapılan propagandanın etkisiyle, askerî birliklerin firarlarla dağılması sonucunda savunulamamış ve Yunan kuvvetleri tarafından 8 Temmuz 1920'de işgal edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Millî Mücadele, İstanbul Hükûmetleri, Bursa, Propaganda.

ABSTRACT

BİRLİK, Gültekin K., **The Occupation of Bursa by the Greek Army during the National Struggle Period**, CTAD, Year 19, Issue 39 (Fall 2023), pp. 1161-1193.

One of the aims of the official invasion of Istanbul on 16 March 1920 was to keep the national liberation forces away. Despite this, the national liberation forces attacked the British in Beykoz, Istanbul on 4 July 1920. Considering this Beykoz attack as a major threat, and in order to keep Istanbul and the Straits under control, the British decided on 4 July 1920 that Bursa should be invaded by the Greek forces and to make the invasion easier, Mudanya and Gemlik should be invaded by the British. The aim of the invasion of Bursa was to keep Istanbul and the Straits under control. However, with the propaganda made by the Istanbul government, it was shown to be geared towards the “solution of the public disorder” generated by the national liberation forces. Against the Greek operation that started on 22 June 1920, it was decided that defense should be set up first in the west of Bursa. However, the efficient propaganda against the National War of Independence made by the Istanbul government caused widespread desertions among the soldiers of 56. Division which was supposed to defend Bursa. To the paralysis of the units' operations was added the possibility of blockage of the ways to withdraw due to the invasion of Gemlik and Mudanya by the British, and the defense set up in the west of Bursa ended in failure. To be able to stop the movement of the Greek troops towards Eskişehir, it was necessary to

evacuate Bursa and after the evacuation, a local committee was elected to take over the administration of Bursa. As a result of the propaganda, the committee saw the “the problem of public disorder” as the reason for the invasion of Bursa and guaranteeing the reestablishment of the public order, it wanted to take steps in the direction of preventing the invasion. Mustafa Kemal Pasha stopped this committee’s attempts to communicate with the British through the French, as he considered these attempts as accepting the hegemony of the British. Bursa, which was under the influence of the Istanbul government as it was too close to Istanbul, could not be defended due to the dissolution of the units as a result of desertions, and was invaded by the Greek forces on 8 July 1920.

Keywords: Mustafa Kemal Atatürk, National War of Liberation, Istanbul Governments, Bursa, Propaganda.

Giriş

Aşağıda açıklanacağı gibi, İstanbul’a hem yakın olması hem de sıkı ilişkiler içinde bulunması nedeniyle, Bursa İstanbul hükûmetlerinin etkisi altında kalmıştır. Bu yüzden, Bursa’da Millî Mücadele yönünde gerçekleştirilmek istenen girişimler zor koşullar altında yürütülebilmiştir. Bursa’da Millî Mücadelenin örgütlenmeye başlaması ve İstanbul hükûmetlerinin etkisinin azaltılması üzerine, Ekim 1919 ve Şubat 1920 tarihlerinde bölgede Anzavur İsyanı çıkartılarak Millî Mücadele girişimleri engellenmeye çalışılmıştır. Ayrıca Millî Mücadeleye karşı 10 Nisan 1920’de fetva da yayınlanmıştır. İstanbul hükûmetinin etkin olarak yürüttüğü propaganda sonucunda yaşanan firarlar nedeniyle, bölgeden oluşturulan birlikler ile Kuvayı Milliye kullanılamamış, ancak bölge dışından getirilen birliklerle Anzavur isyanı bastırılabilmiş ve Bursa’da kontrol sağlanabilmiştir.

16 Mart 1920’de İstanbul’un resmî olarak işgal altına alınması, başta İngiltere olmak üzere İtilaf devletlerinin İstanbul çevresinde denetim kurmak ve bu bölgede Millî Mücadeleyi önlemek yönündeki isteklerini ortaya koymuştur. Bu isteklerini gerçekleştirmeye hizmet eden Anzavur isyanının 16 Nisan 1920’de bastırılması, ayrıca 14 Haziran 1920’de Kuvayı İnzibatîyenin İzmit’te etkisiz hale getirilmesi, İngilizler açısından Millî kuvvetlerin bölgede bir tehdit olarak algılanmasına sebep olmuştur. Bu nedenle, İzmir’i işgal etmiş olan Yunan kuvvetlerine 22 Haziran 1920’de ileri harekâta başlama görevi verilmiş, böylece Balıkesir gibi Bursa’nın da Yunan kuvvetlerince işgali sağlanmıştır.

Bilindiği gibi Millî Mücadelenin başlamasıyla birlikte, İstanbul hükûmetleri tarafından Millî Mücadele aleyhinde etkin bir şekilde propaganda yürütülmüştür. Millî Mücadeleye karşı yapılan bu propagandanın Bursa’daki birlikler ile halk üzerindeki, dolayısıyla Bursa’nın işgalindeki etkisinin ne olduğu yeterince

incelenmemiştir. Millî Mücadele Döneminde Bursa'nın Yunan ordusu tarafından işgaline neden ve nasıl karar verildiği, işgalin nasıl gerçekleştiği konularını ayrıntılı olarak inceleyen akademik bir çalışma ise bulunmamaktadır. Bu yüzden, bu çalışmayla Bursa'nın işgal edilme nedeni ile işgalin nasıl gerçekleştiği konularının ortaya konulması amaçlanmıştır. İşgal sürecinde, Yunan ordusunun "Padişahın askerleri" ve "hilafet ordusu" olduğu yönündeki propagandanın Bursa'nın işgaline etkisinin ne olduğu da belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın araştırma sorularını, Bursa'nın işgaline neden ve hangi amaçla karar verildiği ve işgalin nasıl gerçekleştiği, Millî Mücadeleye karşı yürütülen propagandanın halk ve birlikler üzerindeki etkisinin ne olduğu konuları oluşturmuştur. Bu soruları ortaya çıkarabilmek için, Bursa'nın gerçek işgal amacı ile bu amacının propaganda ile ne olarak gösterildiği, Bursa'yı savunmak için yapılan girişimlerin neler olduğu, Bursa'nın işgalini kolaylaştırmak için İngilizlerin yaptığı girişimler, işgalin nasıl gerçekleştiği ve yapılan propagandanın işgale etkisinin ne olduğu konularının ortaya konulması hedeflenmiştir.

Çalışmada yöntem olarak, öncelikle döneme ilişkin olan arşiv belgeleri incelenmiştir. İngiliz kaynaklarından, Bursa'nın işgal edilme nedeni ve işgalin kolaylaştırılması için İngilizlerin yaptığı girişimlerin neler olduğu konuları araştırılmıştır. Türk kaynaklarından, işgale karşı Bursa'yı savunma çabaları, muharebenin nasıl geliştiği ve işgalin nasıl gerçekleştiği konuları incelenmiştir. Karşılaştırma yapabilmek için, İngiliz ve Türk kaynaklarında araştırılan bu konuların Yunan kaynaklarında nasıl ele alındığı, muharebenin gelişimi ile Bursa'nın işgalinin nasıl gerçekleştiği konuları incelenmiştir. Dönemin tanıklarının eserleri ile konu hakkında yapılan çalışmalardan da yararlanılmıştır.

Çalışmanın kapsamına, İstanbul hükûmetlerinin etkisi altındaki Bursa'da Millî Mücadelenin başlatılması, 22 Haziran 1920'de başlayan Yunan ileri harekâtı sırasında neden Bursa'nın işgal edilmesine karar verildiği, Bursa'yı savunma hazırlıkları, İstanbul hükûmetinin propagandasının savunma yapmak için hazırlanan birliklerde neden olduğu firarlar, İngilizlerin Mudanya ve Gemlik çıkartmalarının Bursa'nın boşaltılmasına olan etkisi, boşaltma sonrası yönetimi devralacak olan mahalli idarenin oluşturulması ve mahalli idarenin işgali önlemek için yapmak istediği girişimler ile Ankara hükûmetinin bu girişimlere tepkisi, Bursa muharebelerinin nasıl gerçekleştiği ve muharebelerdeki başarısızlığın nedenleri konuları dâhil edilmiştir.

Yunan İleri Harekâtı Öncesinde Bursa'da Millî Mücadele'nin Başlatılması¹

Millî Mücadele başlarken Bursa ve çevre halkı, çok yakın olan İstanbul'dan yapılan olumsuz propagandanın tesiri altında kalmıştı. Bursa'daki 56'ncı Fırka (Tümen) Kurmay Başkanı Yarbay Rahmi (Apak) Bey'e göre, mutaassıp olan Bursa, emekli ve gayri memnun memurlar ile hacılar, hocalar ve softalar ile dolu olduğundan, Millî Mücadele'nin aleyhindeydi.² 56'ncı Tümen Yaveri Yüzbaşı Selahattin Bey'e göre de Bursa, Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarları ile İngiliz Muhiplerince kontrol altına alınmıştı.³ Ali Fuat (Cebesoy) Paşa bu kişilerin hain değil, çoğunluğunun iç ve dış düşmanların entrikalarına kurban olmuş saf ve masum kişiler olduklarını, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının bu insanları kandırdığını, gizli servislerin de bu amaçla para yardımı yaptığını açıklamıştır.⁴

Albay Bekir Sami (Günsav) Bey'in 27 Haziran 1919'da 56'ncı Tümen Komutanlığı görevine başlamasıyla, hem harekâtın⁵ hem de bölge halkının idaresinde daha etkili olunacağı düşünülmüştür.⁶ Bekir Sami Bey Bursa'da İstanbul hükûmetinin etkisini sınırlandırıp Millî Mücadeleyi örgütlemeye başladıktan sonra, İstanbul hükûmeti bölgede çıkarttığı Anzavur isyanıyla, Bursa'da tekrar hâkimiyet kurmak ve Millî Mücadeleyi etkisiz kılmak için girişimde bulunmuştur.

İsyanı bastırarak olan Gönen'deki birliklerin Biga'daki Anzavur'a karşı harekâta başladığı 4 Mart 1920'de, nasihat heyeti Biga'da halka gerekli telkinlerde bulunmuş, ancak halkın tutumunun olumsuz olduğu ve isyancılar yanında yer aldığı görülmüştür. Daha sonra da benzer örnekleri görülecek olan halkın bu tutumuna, İstanbul hükûmetlerinin propagandası neden olmuştur. Propaganda aynı zamanda isyanı bastırarak birlikleri de etkilemiş, yaşanan firarlar sonucu 23 Mart'ta birliklerin er mevcudu 1252'den 700'e düşmüştür. İsyancıların 4 Nisan'daki taarruzunda, birlikler ateş açmaksızın dağılmış,

¹ Bu kısım künyesi verilen makaleye yeni ilave ve düzenlemelerle türetilmiştir; Gültekin K. Birlik, "İstanbul Hükûmetlerinin Bursa'da Millî Mücadeleyi Önleme Girişimleri", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 21, Sayı 39, 2020-2, s. 1059-1108.

² Rahmi Apak, *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s. 127, 190.

³ İlhan Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romalı 2. Kitap*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1995, s. 147.

⁴ Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1953, s. 352.

⁵ Bekir Sami Bey daha önce de Yunan işgaline karşı Ege Bölgesi'nde direniş başlatmış, Yunan ordusu lehine faaliyette bulunan Alaşehir'deki dört hocayı tabancasıyla vururken, Eşme'de de dört Rum'u idam etmiştir. Selçuk, *age.*, s. 38-41, 67-69, 79.

⁶ *Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi*, Gnkur. Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 283.

Gönen'i ele geçiren asiler 174'üncü Alay Komutanı Yarbay Rahmi Bey başta olmak üzere birçok subayı şehit etmiştir.⁷ Anzavur Bandırma, Kirmasti (Mustafa Kemal Paşa) ve Susurluk bölgesini ele geçirmiş, Cuma namazını Bursa'daki Çinili Cami'sinde kılacağını ilan etmiştir.⁸ Albay Bekir Sami Bey, Padişah yanlısı olmaları nedeniyle, Anzavur'un irticai hareketini destekleyen ve lehine propaganda yapanların oldukça fazla olduğunu, Bursa'daki yöneticilerin görünüşte farklı davransalar da, gerçekte İstanbul hükûmeti yanlısı ve Kuvayı Milliye karşıtı olduğunu belirtmiştir.⁹

Mahmut Celâl (Bayar) Bey Mustafa Kemal Paşa'ya 10-11 Nisan 1920'de Bursa'dan gönderdiği yazıda, Anzavur'un adamları olduklarını söyleyen "çapulcu" bir kuvvetin Karacabey'i işgal edip yağmaladığını, Kirmasti'deki askerler isyan nedeniyle dağıldığından, Kirmasti'nin de "yağmacılar" tarafından işgal edildiğinin tahmin edildiğini yazmıştır.¹⁰ Mahmut Celâl Bey ayrıca, Anzavur isyanının bölgedeki etkisinin çok büyük olduğunu, bölge halkının büyük bir çoğunluğunun heyecan içinde bulunduğunu, diğerlerinin ise hangi tarafın üstün geleceğini beklediğini vurgulamıştır. Mahmut Celâl Bey isyanın bastırılmasında, (bölgeden oluşturulan) askerleri birlikler yerine yabancı (bölge dışından) milis birliklerin (Kuvayı Milliye'nin) daha iyi görev yapacağı yönünde bir değerlendirilmede de bulunmuştur.¹¹

Millî Mücadele'ye karşı hazırlanan fetva 10 Nisan 1920'de ilan edilmişti.¹² Fetvanın Bursa'daki olumsuz etkileri, Albay Bekir Sami Bey'in şu yazısında açıkça görülmektedir: "Eğer bu gece alelacele, Ankara vesaire baş müftüleri ve ulema-i meşhure-i İslâmiye (den) mukabil (karşı) fetvalar alınmazsa Bursa vilayetinde pek ziyade kesb-i vahamet etmesi (vahamet kazanması) muhtemeldir."¹³ Mahmut Celâl Bey de Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği yazıda, fetvanın Bursa'daki halktan çok askerler üzerinde etkisinin görüleceğine dikkat çekmiştir.¹⁴

⁷ *Türk İstiklal Harbi V1'nci Cilt İç Ayaklanmalar (1919-1921)*, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara, 1964, s. 30-40.

⁸ Kazım Özalp, *Millî Mücadele-1 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 112.

⁹ Muhittin Ünal (Haz.), *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 338, 339

¹⁰ ATASE Kutu No:11, Gömlek No:87, Belge No:87-1

¹¹ ATASE K:11, G:87, Belge No:87-2

¹² Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 148, 149.

¹³ Ali Sarıkoymcu, *Millî Mücadelede Din Adamları 2*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 37.

¹⁴ ATASE K:11, G:87, B:87-1

Ankara'dan Bursa'ya takviye olarak gönderilen 2 taburdan, 400 mevcutla Bursa'ya gelen 1'inci tabur, propaganda sonucu yaşanan firarlarla ancak 250 mevcutla Sülüklü bölgesine¹⁵ gönderilebilmiştir. 350 mevcutla Bursa'ya gelen ve 150 mevcutla Sülüklü'ye sevk edilebilen 2'nci Taburun mevcudu ise 11 Nisan 1920'de firarlar sonucu 16 kişiye düşmüştür.¹⁶ İsyanı bastırmak için, Eskişehir'deki 3.000 mevcutlu 2'nci Piyade Alayının trenle Bilecik'e, oradan da yürüyerek Bursa'ya gitmesi planlanmıştı.¹⁷ Ancak, 2'nci Piyade Alayı propaganda ile fikren etki altına alınmış ve dağılması sağlanmıştır. Bahçelerde çalışan kadınların bile "Subaylar sizi padişahımızın gönderdiği Anzavur Paşa'ya karşı kavgaya götürüyorlar. Size, Padişah askerlerine karşı kurşun attıracaklar." diye bağırması askerlerin firarına neden olmuştur.¹⁸ 2'nci Piyade Alayının 1'inci Taburu 1.000 kişiyle Bilecik'ten yola çıkmış, propaganda sonucunda ancak 100-150 mevcutla Bursa'ya varabilmiştir. Köylü ve hoca kılıklı pek çok kişi 2'nci Taburun erlerinin arasına karışarak, Anzavur ve çevresindekilerin "Padişahın Müslüman askerleri" olduğu, onlara karşı silah kullananların "katil" ve "Padişaha karşı asi" olacakları, Kuvayı Milliyecilerin ise "dinsiz ve gâvur" olduğu propagandasını yaparak dağılmalarını sağlamıştır. Askerler arasına karışan, er kıyafeti giymiş subayların propagandayı önlemesi sayesinde, 3'üncü Tabur 600 mevcutla 14 Nisan 1920'de Bursa'ya ulaşabilmiştir.¹⁹ 3'üncü Tabur Anzavur'a karşı Bursa'dan yola çıkartılmış, ancak iki hocanın tertip ettiği girişim sonucu dağılmıştır.²⁰

Albay Bekir Sami Bey 14 Nisan 1920'de Heyeti Temsiliye Başkanlığına gönderdiği yazıda, olumsuz propagandalara, Anzavur'un tehditlerine ve İstanbul'un yalanlarına açık bulunan Bursa'ya, Anadolu'daki Kuvayı Milliyeden güçlü bir takviye gelmezse, yaklaşan tehlikelere karşı Bursa'nın korunamayacağı endişesini dile getirmiştir.²¹ Bursa bölgesindeki Kuvayı Milliye gibi, askerî birlikler de propaganda sonucu etkin olarak kullanılamayınca, İzmir cephesinden gelen birliklerle 16 Nisan 1920'de Anzavur yenilgiye uğratılmıştır.²²

¹⁵ Sülüklü, Bursa'nın 25 kilometre kadar batısında yer almaktaydı. *Türk İstiklal Harbi II'nci Cilt Batı Cephesi II'nci Kısım*, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1965, s. 217.

¹⁶ Ünal, *age.*, s. 349.

¹⁷ Cebesoy, *age.*, s. 350, 351; Selçuk, *age.*, s. 131.

¹⁸ *TİH Batı Cephesi*, *age.*, s. 278, 279.

¹⁹ Selçuk, *age.*, s. 131; Cebesoy, *age.*, s. 350, 351.

²⁰ Selçuk, *age.*, s. 132-135.

²¹ Ünal, *age.*, s. 353.

²² Özalp, *age.*, s. 112, 113, 115.

Böylece, İstanbul hükûmetinin çıkarttığı Anzavur isyanı ile yayınladığı fetvanın etkileri önlenmiş, Bursa’da Millî Mücadele taraftarları kontrolü sağlamıştır.

Yunan Kuvvetlerinin Kuzey İstikametindeki İleri Harekâtının Başlaması, Balıkesir’in ve Bandırma’nın İşgali

İzmir’in işgali sonrasında Batı Anadolu’daki 61’nci, 23’ncü ve 57’nci Tümenlerle, Yunanlılara karşı Kuzey, Doğu ve Güney cepheleri kurulmuştu. Ancak iç isyanlar ve bu cephelerin başındaki kişilerin bağımsız hareket etme arzuları gibi nedenlerle, Meclisin açıldığı günlerde bile, bu birlikleri tek bir komutanlık altında toplamak mümkün olamamıştı.²³ Mustafa Kemal Paşa Büyük Millet Meclisi Reisi imzasıyla, 19 Haziran 1920 tarihinde 20’nci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, Bursa Valisi Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey ve 56’ncı Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Bey’e gönderdiği şifrede, 20 Haziran’da bazı konularda görüşmelerde bulunmak üzere Ankara’dan Eskişehir’e hareket edeceğini bildirmiştir.²⁴ 21 Haziran’da birkaç vekil ile birlikte Eskişehir’e giden Mustafa Kemal Paşa, Yunan işgali sonucunda gelişen durum nedeniyle, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin organizasyonunu tamamlayıncaya kadar, batıda ve doğuda iki cephe komutanlığının kurulmasına karar verdiğini, Batı Cephesi Komutanlığına Ali Fuat Paşa’nın, Doğu Cephesi Komutanlığına da Kazım Karabekir Paşa’nın tayin edileceğini açıklamıştır.²⁵

Planlanan bu düzenlemenin yapılmasına fırsat bulunamadan, Yunan kuvvetleri 22 Haziran 1920’de Batı Anadolu’da genel taarruza başlamıştır.²⁶ O günlerde, Yunan ilerleyişine karşı cephedeki Türk kuvvetleri için ne Ankara’daki hükûmet tarafından ne de mahalli savunma birimlerince bir harekât planı hazırlanamamıştır.²⁷ Yunan ileri harekâtının hızla gelişmesi Ankara’da ve geniş halk kesimlerinde endişe uyandırmıştır. İç ayaklanmalarla uğraşan hükûmet, bir yandan ayaklanmaları bastırmaya çalışırken, diğer yandan bazı cephelerden bir kısım kuvvetleri Yunan cephesine sevk etmiş ve yeniden asker toplamaya karar vermiştir.²⁸ Gelişen durum karşısında Bakanlar Kurulu tarafından millete yayınlanan bildiriye, “İstanbul’da bulunan İngiliz Hükûmetinin” yayınladığı resmî tebliğde, mütareke hükümlerinin yeniden ihlal edilmesi üzerine Yunan ordusunun ileri harekâtına izin verildiğinin açıklandığı, oysa 22 Haziran’dan beri

²³ TİH II’nci Cilt Batı Cephesi II’nci Kısım, *age.*, s. 191.

²⁴ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Genelkurmay Basımevi, Yıl 14, Sayı 51, Ankara, Mart 1965, Vesika No:1176.

²⁵ Cebesoy, *age.*, s. 424; TİH Batı Cephesi, *age.*, s. 281.

²⁶ Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev (Nutuk) II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1973, s. 341.

²⁷ TİH II’nci Cilt Batı Cephesi II’nci Kısım, *age.*, s. 191.

²⁸ TİH Batı Cephesi, *age.*, s. 279.

ilerleyen Yunan ordusunun vazifesinin milleti soymak, tahkir etmek ve boğazlamaktan ibaret olduğu belirtilmiştir. Yurdun en önemli kısımlarının işgal edilmesi, bir seneden beri Yunanlılarca İzmir bölgesinde kan dökülmesi, iç işlerimize karışılması, bir milletin mukaddes ve masum nesi varsa hepsine tecavüz edilmesi sonrasında, mütareke hükümlerinden bahsetmenin adalet ve insaniyetle alay etmek demek olduğu açıklanmış, bildirim sonunda bütün ulusun, “*Yunanlılar aleyhinde üstün bir azimle mücadeleye*” çağrıldığı duyurulmuştur.²⁹

Yunan ileri harekâtına karşı ilk tedbir olarak, Mustafa Kemal Paşa'nın imzasıyla 24/25 Haziran 1920 tarihinde yayınlanan genelgeyle, yeni teşkil edilen Garp (Batı) Cephesi komutanlığına, seferde ordu komutanı yetkisi ve vazifesi ile Ali Fuat Paşa tayin edilmiştir. 12'nci, 20'nci ve İzmir Kuzey Kolordusu adlarıyla kurulan birliklerden oluşan İzmir Kuzey Cephesi, Batı Cephesi komutanlığı emrine bağlanmıştır. Genelgeyle, 20'nci Kolordu Komutanlığına Albay Bekir Sami Bey, İzmir Kuzey Kolordu Komutanlığına Albay Kazım (Özalp) Bey, 56'ncı Tümen Komutanlığına Yarıbay Kemal Bey atanmıştır.³⁰ Albay Bekir Sami Bey 20'nci Kolordu Karargâhını Eskişehir'de kurmak üzere birkaç kişiyi görevlendirmiş, ancak Yunanlıların Karacabey ve Kırmastı'ya işgali sonrasında, 56'ncı Tümenin yapacağı Bursa savunmasının önemini düşünerek Bursa'da kalmıştır.³¹ Bekir Sami Bey daha sonraki dönemde de Eskişehir'de değil Bursa'da bulunmuştur.³²

Erkânı Harbiye Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) Albay İsmet (İnönü) Bey 25 Haziran 1920'deki yazısıyla kolordu komutanlarına ve diğer ilgililere Yunan taarruzu hakkında bilgi vermiştir. Bu yazıda ayrıca, 25 Haziran'da İngiliz birliklerinin Mudanya'yı çatışma sonucu işgal ettiklerini, şehir dışına çıkan birliklerin İngiliz işgal komutanını protesto etmesi ve Mudanya'yı terk etmeleri için ultiimatome vermesi sonrasında, akşamüzeri İngilizlerin Mudanya'yı tahliye ettiklerini açıklamıştır.³³

Türk kaynaklarına göre, Yunanlılar Balıkesir istikametinde başlattıkları ileri harekâtı üç tümen ve bir süvari tugayı ile gerçekleştirmiştir. Balıkesir'de hiç kuvvet bulunmadığından, 30'ncü Yunan Alayına bağlı birlikler 30 Haziran günü saat 14.00'de Balıkesir'e girmiştir. Böylece, Yunan kuvvetlerince İzmir'in kuzeyine girilen taarruzunun önemli bir aşaması sonuçlandırılarak Edremit

²⁹ Özalp, *age.*, s. 145-147; *TİH Batı Cephesi, age.*, s. 280, 281.

³⁰ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S:51, agd., Vesika No:1189; *TİH Batı Cephesi, age.*, s. 281, 282.

³¹ *TİH Batı Cephesi, age.*, s. 282.

³² Ünal, *age.*, s. 441.

³³ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Erkânıharbiye Umumiye Basımevi, Yıl 4, Sayı 14, Ankara, Aralık 1955, Vesika No:380.

Körfezi bölgesi ele geçirilmiş, Bandırma bölgesine karşı yapılacak müteakip harekât için hazırlıklara başlanmıştır. Bu gelişme karşısında Balıkesir bölgesinden çekilen küçük gruplar halindeki Türk müfrezeleri, Susurluk istikametinde geri çekilme hazırlıklarına girişmiştir.³⁴

Yunan kaynaklarına göre ise, Balıkesir 30 Haziran³⁵ günü saat 20.00'de işgal edilmiştir.³⁶ Balıkesir'i işgal eden Yunan kuvvetlerinin başında bulunan Tümgeneral Aleksandr Kazarakis, tümeni Balıkesir ve çevresine yerleşirken, geri kalan Türk birliklerinin “panik halinde” “Bursa'ya kaçtığını” belirtmiştir.³⁷ Gerçekte ise, Yunan kuvvetlerinin ilerleyişi karşısında 61'nci Tümen Uluabat köprüsünü yakarak, Bursa istikametinde geri çekilmiştir.³⁸ Albay Kazım Bey bu geri çekilme ile ilgili olarak, Balıkesir ve Bandırma'dan göç eden halkın, memurların, askerlerin ve Kuvayı Milliye'nin Uluabat Köprüsü civarına 1 Temmuz'da ulaştığını, dağılık haldeki askerleri ve Kuvayı Milliye'yi yeniden birlik halinde teşkilatlandırıldığını, halkı da organize ederek yola koyduğunu, böylece düzeni sağlandığını anlatmıştır.³⁹

Balıkesir'den sonra, Marmara kıyılarına yönelik olarak Yunan kuvvetlerinin girişeceği harekâtla ilgili bazı duyurular bir gün önceden alınmıştır. Bursa'dan 1 Temmuz 1920'de Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen telgrafta, (Bursa'daki) Fransız temsilcisinin o gün Kolordu Komutanı Albay Bekir Sami Bey ile yaptığı görüşme sırasında bazı açıklamalarda bulunduğu belirtilmiştir.⁴⁰ Fransız temsilcisi bu görüşmede, 2 ya da 3 Temmuz'da İngiliz komisyonunun himayesinde, Yunan kuvvetlerinin Mudanya ve Bandırma'ya çıkma ihtimalinin bulunduğunu açıklamıştır.⁴¹

³⁴ TİH II'nci Cilt Batı Cephesi II'nci Kısım, *age.*, s. 211.

³⁵ Bursa'nın işgal günlerinde Yunanistan'da Jülien takvimi kullanılmaktaydı. 1923'den sonra ise Gregorien takvimi kullanılmaya başlanmıştır. Bu iki takvim arasında 13 günlük bir fark bulunmaktadır. *Yunan Ordusu İzmir'de Kısım 2*, Genkur. ATASE Başkanlığı Kütüphanesi, s. 3, 4. Yunan kaynaklarında geçen eski takvimler düzeltilerek makalede kullanılmıştır.

³⁶ (Gnl.) K. Nider, *Küçük Asya Harekâtı 1. Devre 1919-1920 1. Kısım, Yunan Büyük Askeri Babri Ansiklopedisi Cilt 2*, Çev. Lefter Ksantopulos (Genkur. ATASE Başkanlığı Kütüphanesi), Atina, 1928, s. 186.

³⁷ Aleksandr Kazarakis, *Hatıralar*, Çev. Yorgi Kosko, Genkur. ATASE Başkanlığı Kütüphanesi, s. 13.

³⁸ Atatürk, *age.*, s. 341.

³⁹ Özalp, *age.*, s. 143.

⁴⁰ ATASE, Kutu No: 577, Gömlek No: 109, Belge No: 109-2.

⁴¹ ATASE, K: 577, G: 109, Belge No: 109-2a.

Selanik'te ve Dedeğaç'ta konuşlu bulunan Yunanistan'ın iki Piyade Alayı deniz yolu ile 2 Temmuz'da Bandırma ve Erdek bölgelerine çıkmıştır. Bandırma savunulmadan Yunanlılara terk edildiğinden, Yunan birlikleri Susurluk ve Karacabey istikametinde ileri harekâta başlamıştır. Balıkesir-Kirmasti mıntıkasında faaliyet gösteren Türk birliklerine karşı Yunan kuvvetlerince başlatılan harekât, Türk birliklerinin zamanında doğuya çekilmesiyle başarısızlığa uğratılmıştır. İngilizler de 2 Temmuz günü Mudanya'ya asker çıkartmaya başlamış, ancak açılan ateş sonucu kayıplar vererek geri çekilmiştir.⁴² Mudanya'ya İngilizlerin çıkartma teşebbüsünün Yunanlılara yardım amacıyla yapıldığı tespitinde bulunan Albay Kazım Bey, Mudanya'yı işgal edecek İngiliz kuvvetlerinin güney doğu yönündeki harekâtının Türk birliklerinin geri çekilme yollarını keseceğini değerlendirmiş ve bu ihtimale karşı gerekli tedbiri alarak birliklerini doğuya konuşlandırmıştır.⁴³

Bursa'yı Savunma Hazırlıkları, Propaganda Nedeniyle Yaşanan Fırsatlar

Batı Cephesi Komutanı, İzmir Kuzey Kolordusu Komutanlığına 2 Temmuz'da gönderdiği emirle, İngilizlerin (Mudanya'yı) işgal girişimleri, Anzavur'un tekrar silahla isyana kalkışması ve İzmir Kuzey Kolordusunun büyük kısmının elden çıkması nedeniyle, İngilizlerin beynelmil mıntıkayı (uluslararası bölgeyi) kontrol etmek üzere İzmit'e kadar Marmara'nın doğu sahillerini işgal etmelerinin muhtemel olduğunu açıklamıştır. Emirde, Bursa bölgesinde son ihtiyat kuvveti olarak kalan ve yeni teşekkül etmiş olan 56'ncı Tümenin⁴⁴ geri kalan kısımlarının Bursa'nın savunulması için elde bulundurulacağı, bunun için İzmir Kuzey Kolordusundan toplanmakta olan topçu ve makineli tüfek birliklerinin 56'ncı Tümen emrine verileceği belirtilmiştir.⁴⁵ İzmir Kuzey Kolordusu Komutanı Albay Kazım Bey 2 Temmuz'da Bursa'ya gelerek, savunma mevzilerine yollamak üzere yeni kuvvetler hazırlamakta olan 20'nci Kolordu Komutanı Albay Bekir Sami Bey ve Vali Hacim Muhittin Bey ile görüşmüştür. Albay Kazım Bey aldığı emir gereğince, birliklerini Bekir Sami Bey'in emrine bırakmış ve Eskişehir'e hareket etmiştir.⁴⁶

⁴² *TİH Batı Cephesi, age.*, s. 285-288, 291, 292.

⁴³ Özalp, *age.*, s. 143.

⁴⁴ 56'nci Tümenin kuruluşundaki 173'ncü ve 174'ncü Alayın altı taburu olması gerekirken, ancak Bursa'da, Mudanya'da ve Yenişehir'de üç taburu kurulabilmişti. 56'nci Tümen emrine daha sonra giren 172'nci Alay da Susurluk'ta konuşlanmıştı. *TİH II'nci Cilt Batı Cephesi II'nci Kısım, age.*, s. 212.

⁴⁵ *TİH Batı Cephesi, age.*, s. 284, 285.

⁴⁶ Özalp, *age.*, s. 144.

Bu gelişmeler yaşanırken İstanbul hükûmetinin birlikleri içten yıkmak amacıyla gönderdiği adamlar, askerlerin Yunanlılara karşı silah kullanmamalarını telkin etmiştir. 2 Temmuz'da Yunan kuvvetlerinin Bandırma'ya asker çıkartması üzerine Uluabat Gölü'nün batısında askerî hazırlık yapılırken, aynı anda Bursa'da softalar ve bazı hocalar askerlerin arasına karışarak erleri silahlarıyla birlikte firar etmeye zorlamıştır.⁴⁷ Bu şekilde dağıtılan erler, diğer birliklerdeki erleri de kötü bir şekilde etkilemiştir. 172'nci Alay Susurluk'tan trenle yola çıkartılmış, ancak çok büyük bir kısmı yolda dağılmıştır. 61'inci Tümen emrinde Biga'da bulunan 2'nci Piyade Alayı, Yunanlıların Bursa istikametindeki hızlı ilerleyişi sonucu muharebeye katılmadan Bursa'ya doğru geri çekilmiştir. Bursa'ya intikal etmesi için emir verilen, Orhaneli'ndeki 174'üncü Alayın 3'üncü Taburu ve Yenişehir'deki 173'üncü Alayın 1'inci Taburu yolda 61'inci Tümenin döküntüleri tarafından yapılan kötü propagandayla karşılaşmış, sonuçta 173'üncü Alayın 1'inci Taburu kısmen, 174'üncü Alayın 3'üncü Taburu ise tamamen dağılmıştır.⁴⁸

Bursa'nın savunulması için hazırlıklar devam ederken, 2 Temmuz 1920'de Orhaneli Kaymakamı Emin Bey'e Bursa'dan gönderildiği anlaşılan yazıda, yaşanan gelişmeler hakkında, Balıkesir'in düştüğü ancak düşmanın henüz Susurluk'a girmediği, 2 Temmuz sabahı Bandırma'ya çıkartma yapıldığı, Mudanya'ya da ufak bir çıkartma yapılmakla birlikte gördükleri mukavemet sonucu geri çekilmek zorunda kaldıkları bilgisi verilmiştir. Durumlarının ne olacağının belli olmamakla birlikte nazikleştiği, henüz Orhaneli'nden hiçbir kuvvetin kendilerine gönderilmediği (yukarıda açıklandığı gibi, Orhaneli'nden Bursa'ya gelmesi emredilen 174'ncü Alayın 3. Taburu tamamen dağılmıştı) açıklanmıştır. Orhaneli Kaymakamından, Kepsud yönünün daima gözetleme altında tutulması, ayrıca bölgeyi iyi bilmesi nedeniyle, düşmanın Kepsud'a gelmesi durumunda, Bursa vilayetinin hangi istikametine doğru ilerleyebileceği⁴⁹ hakkında ayrıntılı bir değerlendirmede bulunması istenmiştir. Eğer baskı sonucunda Bursa'da çekilmek zorunda kalırlarsa, Orhaneli'nde mümkün olduğunca durumlarını korumaya çalışmaları, çekilmek zorunda kalmaları durumunda ise Kütahya'da uygun bir yere çekilmeleri gerektiği bildirilmiştir.⁵⁰

⁴⁷ Mümtaz Şükrü Eğilmez, *Millî Mücadele'de Bursa*, Haz. Rıfat Ilgar, Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul, 1980, s. 51, 58, 59.

⁴⁸ *TİH Batı Cephesi*, age., s. 285; *TİH II'nci Cilt Batı Cephesi II'nci Kısım*, age., s. 217.

⁴⁹ Günümüzdeki ismi Kepsut olan ilçe, Balıkesir'in hemen doğusunda yer almaktadır. Balıkesir'in işgali sonrasında Yunan kuvvetlerinin Bursa yönünde ilerleyebileceği iki istikamet bulunmaktadır. Bunların birincisi Susurluk-Kirmasti-Karacabey-Bursa istikametidir. Diğer istikamet ise Kepsut-Orhaneli-Bursa istikametidir. Gönderilen bu telgrafta Susurluk'a girilmediği bilgisi verildikten sonra, diğer istikamet olan Kepsut hattının gözetlenmesinin istendiği görülmektedir.

⁵⁰ *Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)*, Kutu No: 329, Gömlek No: 37, Belge No: 37001.

Yunanlıların ve İngilizlerin girişimleri nedeniyle, civardaki birlikler savunma yapmak için Bursa'da toplanmaya başlamıştır. Başlangıçta, 173'ncü Alayın 2 makineli tüfeği ve 292 silahlı eri bulunan 2'nci Taburu Mudanya sırtlarında, bir topu ve 285 silahlı eri bulunan 3'ncü Taburu da Mudanya ile Bursa arasındaki Geçit bölgesinde konuşlanmıştır. 173'ncü Alayın 3'ncü Taburu 1 Temmuz'da Orhaneli'nden hareketle Bursa'ya gelmiş, beraberindeki millî müfrezeyle birlikte toplam mevcudu 350 silahlı ere ulaşmıştır. 173'ncü Alayın 252 silahlı eri olan 1'nci Taburu da, 3 Temmuz sabahı Yenişehir'den Bursa'ya hareket etmiştir.⁵¹ (Ancak yukarıda belirtildiği gibi, yolda bir kısmı dağılmıştır.) Erlerinin pek çoğu yolda dağılan 2'nci Piyade Alayı, 56'ncı Tümen Komutanının isteği üzerine 4 Temmuz tarihli bir emirle 56'ncı Tümen emrine verilmiş ve Bursa'da bırakılmıştır.⁵² Bir top ve 15 mevcutlu 2'nci Piyade Alayı ile 3 makineli tüfek ve 470 silahlı erden oluşan 174'ncü Alayın 1'nci ve 2'nci Taburları, Bursa'nın batısındaki Sülüklü bölgesinde savunma için konuşlanmıştır. Tümen İstihkâm Bölüğü bir top ve 90 mevcuduyla 3 Temmuz'da Sülüklü bölgesine gönderilmiştir. 56'ncı Tümen karargâhı Bursa'da olmakla birlikte, Tümen Komutanı ve bir kısım personeli, Tümen komuta yerini Bursa'nın batısında hazırlamıştır.⁵³

Bursa'nın batısında bu hazırlıklar yapılmakla birlikte, Bursa'nın nasıl savunulacağı konusunda gelişen olaylara bağlı olarak önemli değişiklikler yaşanmıştır. Albay Bekir Sami Bey Batı Cephesi Komutanlığına 3 Temmuz 1920'de gönderdiği yazıda, Albay Kazım Bey'in komuta ettiği İzmir Kuzey Kolordusunun tamamen dağıldığını, perakende olarak Bursa'ya gelen askerlerin morallerinin çok bozuk olduğunu, bu kişilerden fazlaca bir fayda beklemediğini yazmıştır. Elindeki beş tabur kuvvetle, Bursa'nın batısındaki Sülüklü hattı ile daha gerideki bir hatta Yunan kuvvetlerine karşı koyma fikrinde olduğunu, başarısızlık halinde asker mevcudundan önemli sayıda firarlar olabileceğini, böyle olsa da yabancı (bölge dışından) subay ve erlerle çekilmek zorunda kalacağını bildirmiştir. Albay Bekir Sami Bey Batı Cephesi Komutanlığına 4 Temmuz 1920'de gönderdiği başka bir yazıda da, Bursa'daki beş taburun Yunan kuvvetlerine karşı dayanabileceği kanısında olmadığını, Bursa yakınlarındaki basit direniş noktalarını ellerine geçirmeleri halinde, Yunan kuvvetlerinin Bursa'yı işgal edebileceğini yazmıştır. Muhacirlerin bilerek veya bilmeyerek yaptığı olumsuz propagandanın, halkın ve askerlerin moralinin çökmesine neden olduğunu, halkın moralini yerine getirmek için mutlaka bir başarı elde etmeleri gerektiğini, aksi halde bu "cahil ve mutaassıp halkı" direnişe geçirmenin

⁵¹ TİH II'nci Cilt Batı Cephesi II'nci Kısım, *age.*, s. 217.

⁵² TİH Batı Cephesi, *age.*, s. 285.

⁵³ TİH II'nci Cilt Batı Cephesi II'nci Kısım, *age.*, s. 217.

çok zor olacağını belirtmiştir. Albay Bekir Sami Bey aynı günkü diğer yazısında da, 172'nci Alayın 1'nci Taburundan bir gecede 70 kişinin firar ettiğini, bunda Balıkesir'den gelen İzmir Kuzey Kolordusundaki askerlerin de etkisinin olduğunu yazmıştır.⁵⁴

Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa 5 Temmuz 1920 tarihinde Albay Bekir Sami Bey'e Bursa'nın savunulması ile ilgili olarak gönderdiği telgrafta, Bursa'nın batısında muharebe yapmanın önemli olduğunu şu şekilde açıklamıştır: "Bursa batısında bir muharebe vermenin birçok sebepleri var. Her şeyden önce, Bursa mıntıkası beynelmilele (uluslararası bölgeye) dâhil değildir... Düşmanın Bursa'dan sonra Eskişehir istikametindeki harekâtına engel olmak ve gerekli zamanı kazanabilmek için Bursa'nın savunulması uygun olacaktır..."

Ali Fuat Paşa ayrıca, erleri Bursalı olan 56'ncı Tümenin muharebe yapmadan çekilmesi durumunda, bu erlerin "evlerine kaçacağını" ve o sırada pek çok önemli hizmet görecek olan Kuvayı Milliyenin de dağılacağını yazmıştır. Telgrafta, Bursa gibi bir şehrin muharebe edilmeksizin terk edilmesinin halk üzerinde derin bir itimatsızlık yaratacağını belirterek, Mudanya ve Orhaneli'ndeki kuvvetlerin Bursa bölgesinde toplanarak muharebe yapılmasını istemiştir.⁵⁵

Bursa'nın Yunan Kuvvetlerince İşgaline Karar Verilmesi

Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa 2 Temmuz 1920'de, cephede yaşanan gelişmeler üzerine, beynelmilel bölgenin kontrolünü sağlamak için, İzmit'e kadar Marmara Denizi'nin doğu sahilinin işgal edilebileceği öngörüsünde bulunmuştu. 5 Temmuz'da da, beynelmilele dâhil olmamakla birlikte, Bursa'nın işgale karşı savunulması gerektiğini açıklamıştı. Bu öngörü gereğince Bursa'nın savunulması kararı alınmakla birlikte, Bursa'nın işgaline ne zaman, nasıl ve hangi gerekçeyle karar verildiğini incelemek gereklidir.

Yunan kaynaklarına göre, Yüksek Konseyin Anadolu'da ileri harekâta başlamak için verdiği izin kararı 21 Haziran 1920'de Yunan karargâhına bildirilmiş ve 22 Haziran'da Yunan kuvvetlerince harekât hazırlıklarına başlanmıştır. Anadolu'daki ileri harekât izninin amacı, İzmir-Bandırma demiryolunun işgal edilmesi olarak belirlenmiştir.⁵⁶ İtilaf devletleri, Yunan ordusunu ileri harekâtle Bandırmayı işgal etmek ve İzmir-Bandırma demiryolunu koruma altına almakla görevlendirmiştir. 2 Temmuz 1920'de

⁵⁴ Ünal, *age.*, s. 418, 420, 421.

⁵⁵ TİH *Batı Cephesi, age.*, s. 282, 283; Ünal, *age.*, s. 423.

⁵⁶ Ks. Stratiğos, *Yunanistan Küçük Asya'da, Resmî Evrak ve Kaynaklara Dayanılarak Yapılan Tarihi Yoklama*, Çev. Nikolâki Caatazoğlu (Genkur. ATASE Başkanlığı Kütüphanesi), Atina, 1925, s. 118.

Bandırma'nın işgalinden hemen sonra, Küçük Asya'daki (Anadolu'daki) harekâtın sonuçlandığını değerlendiren Yunan Genel Karargâhı, harekâta katılan tümenlere geçici yerler belirlemiş ve demiryolunun teknik tesislerini himaye etmek görevi vermiştir.⁵⁷ Yunan ileri harekâtının, amaçlandığı gibi İzmir-Bandırma demiryolunun işgaliyle bitmesi gerekirken, harekâta devam edilerek Bursa'nın da işgal edildiği görülmektedir. Yapılan araştırmadan, Bursa'nın işgal nedeninin, İngiltere'nin İstanbul'daki kontrolünü sürdürmek isteğinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden, Bursa'nın işgaline yol açan gelişmeleri incelemek yerinde olacaktır.

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Sir J. de Robeck 10 Haziran 1920'de İngiliz dışişleri bakanlığına gönderdiği yazıda, İzmit bölgesindeki İstanbul hükûmetine bağlı düzenli kuvvetlerin (Kuvayı İnzibatîyenin), mevcut konumlarını koruyamayacaklarından geri çekilme niyetinde olduklarının General Milne tarafından bildirildiğini, bu durumda İzmit'teki İngiliz birliklerinin⁵⁸ İstanbul Boğazı'na ilerlemek isteyen Milliyetçilerle (millî kuvvetlerle) doğrudan karşı karşıya kalacağını yazmıştır. İtilaf devletlerince İstanbul'un işgal edilmesinin ana sebeplerinden bir tanesinin, Milliyetçilerin İstanbul ve civarındaki faaliyetlerini engellemek olduğunu belirten İngiliz Yüksek Komiseri, İngiliz birliklerinin İzmit'ten çekilmesi ve İzmit Yarımadası'nın kontrolünün Milliyetçilere geçmesine izin verilmesi durumunda, İstanbul Boğazı'nın Asya kıyılarının Milliyetçilerin kontrolüne geçeceğini ve İstanbul'daki pozisyonlarını korumalarının imkânsız hale geleceğini açıklamıştır.

İngiliz Yüksek Komiseri, İzmit bölgesinin “askersiz bölge” olduğunu ve anlaşmayla kontrol altında tutulduğunu, İngiliz askerlerinin İzmit'ten gerideki bir hatta çekilmesinin hiç arzu edilmediğini ve bunun bir zayıflık işareti olarak algılanacağını belirtmiş, bunu engellemek için İzmit'e veya İzmit Körfezi'ne gelecek milliyetçi kuvvetlere karşı tedbir almasını, batısına geçilmesi durumunda ise ateş açılacak olan bir hattın belirlemesini General Milne'den istediğini yazmıştır. İzmit Yarımadası'ndaki İngiltere'nin kontrolünün devamının Fransa ve İtalya'nın da çıkarına olacağından, Fransızların ve İtalyanların kendi bölgelerine asker göndermeleri gerektiğini, bu kapsamda Fransızların General Milne'nin komutasında İzmit'e, İtalyanların da Çanakkale'nin Asya kıyılarına asker sevk etmeleri gerektiğini belirtmiştir. Bu asker takviyesinin, bütün İtilaf devletlerinin hemfikir olduğunu göstermesi bakımından da önemli olacağını vurgulamıştır. İngiliz Yüksek Komiseri, bu konunun en kuvvetli şekilde vurgulanması gereken konulardan biri olduğunu, eğer İstanbul'daki işgal

⁵⁷ *Yunan Ordusu İzmir'de*, *age.*, s. 1, 2, 167.

⁵⁸ İngilizler Anadolu'daki demiryolu hatlarından İzmit'e çekildikten sonra, takviye almış ve İzmit ile gerisindeki ordugâhlara yerleşmişlerdi. Cebesoy, *age.*, s. 378, 379.

pozisyonlarının devam ettirilmesi isteniyorsa, İngiliz hükûmetince kesin emirlerin verilmesi gerektiğini açıklamıştır.⁵⁹

İzmit bölgesindeki Kuvayı İnzibatiye 14 Haziran 1920'de Kuvayı Milliyeyle taarruz için ileri harekâta başlamakla birlikte, çatışmaya girişmeden geri çekilmiş ve vapurla İzmit'ten İstanbul'a taşınmıştır.⁶⁰ Kuvayı İnzibatiyenin kesin olarak devre dışı kalmasıyla birlikte İngilizlerle fiziki olarak temas sağlanmış ve 14 Haziran'da Ali Fuat Paşa tarafından, İngiliz deposu ile Osmanlı cephaneliğinin bulunduğu Derince'nin batısına çekilmemeleri halinde, taarruz edileceği İngilizlere bildirilmiştir.⁶¹ Böylece İngiliz Yüksek Komiserinin endişe ettiği konu, yani Kuvayı Milliye ile karşı karşıya kalma endişesi gerçeğe dönüşmüştür.

Bu gelişme sonrasında, İngiliz Yüksek Komiseri İngiliz dışişleri bakanlığına 15 Haziran 1920'de gönderdiği yazısında, İzmit Körfezi'ndeki milliyetçi kuvvetlerin "düşmanca girişimleriyle" aktif bir şekilde meşgul olduklarını, pek çok nedenden ötürü askerî durumlarının uygun olmamakla birlikte, İzmit Körfezi'nin elde bulundurulmasının ne kadar çok arzu edildiği konusunda General Milne'ye uyarıda bulunmak zorunda kaldığını açıklamıştır. İngiliz Yüksek Komiseri İstanbul Boğazı'na doğru çekilmelerinin İstanbul'daki pozisyonlarını zorlaştıracığını, hatta imkânsız hale sokacağını tekrar hatırlatmış, İstanbul'u kontrol altında tutabilmek ve barış anlaşması boyunca bu kontrolü sürdürebilmek için, İngiliz ordusunun derhal güçlü bir şekilde takviye edilmesi gerektiği ikazında bulunmuştur.⁶²

İngilizler İstanbul civarında Kuvayı Milliyenin faaliyetlerini önlemek çabası içinde olsa da, Kuvayı Milliye kuvvetleri 4 Temmuz 1920'de İstanbul'un Anadolu yakasındaki Beykoz'u basarak eylem gerçekleştirmiştir. Kuvayı Milliyeyle karşı Çubuklu'dan gelen Yunan kuvvetleri müdahalede bulunduğu gibi, İngiliz Donanması da, Kuvayı Milliye ile işbirliği yaptığı gerekçesiyle Alemdağ'ı bombardımana tutmuş, iki köyü ateşle tahrip etmiştir.⁶³ Türk kaynaklarında Beykoz baskını ile ilgili bilgi bu kadarla sınırlı olsa da, Yunan kaynaklarında baskın ve bu baskının İngilizler üzerinde yarattığı etki ile ilgili detaylı bilgiler bulunmaktadır. Yunanlı bir kaynağa göre, İngiliz savaş gemilerinin İstanbul Boğazı'na girişi sırasında "*Kemalistlerce (Kuvayı Milliye*

⁵⁹ *British Documents of Foreign Affairs Part: II, Series:B, Volume:1 The End of the War 1918-1920*, Ed. Robin Bidwell, University Publications of America Inc, US, 1985, s. 348, 349.

⁶⁰ *TİH VI'ncı Cilt İç Ayaklanmalar (1919-1921)*, age., s. 75, 80.

⁶¹ Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele Cilt:3 İç Savaş ve Sevr'de Ölüm*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 81, 385.

⁶² *British Documents of Foreign Affairs*, age., s. 350.

⁶³ Akşin, age., s. 168.

tarafından)” tecavüzde bulunmuş, bu olay İngilizlerde endişeye sebep olmuştur.⁶⁴ Diğer bir kaynağa göre de, “Kemal taraftarları” Beykoz’da bulunan İngilizlere hücum etmiş, Beykoz’a müdahale etmek isteyen İngiliz savaş gemilerine de ateş açmıştır. Bu olay İngiliz askerî karargâhında büyük bir rahatsızlığa neden olmuş, İngilizler artık bir “kargaşalığın çıkmasını” kendilerince gerekli görmeye başlamıştır. Ancak bu şekilde, kıyılarda bulunan İngiliz birliklerine “Kemal taraftarlarının” müdahalesinin önlenileceği düşünülmüş, bunun için de, esas olarak Bursa’nın işgalinin artık bir zorunluluk olduğu görüşü ortaya çıkmıştır.⁶⁵

Beykoz’daki baskın sonrasında, İngiliz Yüksek Komiseri 5 Temmuz 1920’de İngiliz dışişleri bakanlığına gönderdiği yazıda, General Milne ve Balıkesir’deki Yunan Kuvvetlerinin Genel Karargâhından çağrılan General Bridges ile 4 Temmuz’da bir toplantı yaptıklarını, kendileri (Yüksek Komiser ve General Milne) için Bursa’nın işgalinin artık kesinlikle bir zorunluluk haline geldiğini, ancak işgal için İngiliz veya diğer İtilaf devletleri askerlerinin kullanımının uygun olmadığı sonucuna vardıklarını yazmıştır. Bu nedenle, Yunanlıların Bursa’ya işgale izin vermeye, bu süreçte İngiliz donanmasının da Mudanya ve Gemlik’i işgal ederek, Bursa’nın Yunan kuvvetlerince işgalini desteklemeye karar verdiklerini açıklamıştır. General Milne toplantıda, Yunan ileri harekâtının en kısa sürede İzmit demiryollarına kadar devam ettirilmesi isteğini de dile getirmiştir. General Bridges, toplantıda alınan Bursa’nın işgal edilmesi kararını Yunan Kuvvetlerinin Genel Karargâhına iletmiştir.⁶⁶

Bursa’nın Savunulması Konusunda Yaşanan Değişiklikler

İngilizlerin Mudanya ve Gemlik Çıkartmalarının Bursa’nın Savunulmasına Etkisi

Yunan Genel Karargâhının istihbaratına göre, Bursa’nın batısındaki Başköy bölgesinde yaklaşık 2.000 kişilik bir Türk kuvveti bulunmaktaydı. İlk olarak, Yunan keşif kolları Başköy’ün batısındaki bu Türk kuvvetleriyle 3 Temmuz’da temas sağlamıştır. Bursa’nın işgaliyle ilgili verilen karar sonrasında, 6 Temmuz günü saat 06.00’da Bursa’ya yönelik harekât hazırlıklarına başlanılmasını Yunan Genel Karargâhı emretmiştir. Bu harekât için Arhipelağos Tümeni ile Süvari Alaylarından oluşan bir Süvari Tugayının kullanılması planlanmış, İzmir Tümeninin 28’nci Piyade Alayı ile 1’nci Sahra Topçu Grubu da Arhipelağos Tümeni emrine verilmiştir.⁶⁷ Bursa’nın işgali için başlatılan ileri harekâtle, Yunan

⁶⁴ Yunan Ordusu İzmir’de, *age.*, s. 175-176.

⁶⁵ Stratiğos, *age.*, s. 119.

⁶⁶ *British Documents of Foreign Affairs*, *age.*, s. 351.

⁶⁷ Yunan Ordusu İzmir’de, *age.*, s. 175-176.

kuvvetleri 6 Temmuz günü saat 21.30'da Kirmasti'yi işgal etmiştir. 6/7 Temmuz gecesinde Uluabat Gölü'nün 4 kilometre kuzey batısındaki Koca Dere üzerinde, Rum köylülerce sandalların yan yana getirerek inşa edilen köprü'nün (geri çekilen birliklerce yakılmıştı) bitirilmesi için Yunan askerleri de yardımcı olmuştur. Sonrasında ileri harekâta devam edilerek, 7 Temmuz günü saat 00.30'da Karacabey işgal edilmiştir.⁶⁸

2 Temmuz 1920'de İngilizler Mudanya'ya asker çıkartmış, ancak açılan ateş sonucu kayıplar vererek geri çekilmişlerdi. Olumsuz koşullara rağmen Bursa'nın savunulması için çalışmalar yürütülürken, 4 Temmuz'da aldıkları karar gereğince, Bursa'nın Yunan kuvvetlerince işgaline destek vermek için 6 Temmuz'da İngilizler Mudanya'ya tekrar asker çıkartmıştır. Ateşle karşılık verilmesine karşın, denizden açılan ateşin sağladığı destekle İngilizler kıyıya çıkmayı başarmış, ancak içeriye ilerleyemeden burada savunmaya geçmiştir.⁶⁹ İngilizler aldıkları karar gereğince, Mudanya'nın yanı sıra Gemlik'e de 6 Temmuz'da asker çıkartmıştır. Millî kuvvetlerin karşılık vermesi sonrasında, Mudanya gibi Gemlik de bombardımana tutulmuştur.⁷⁰ Mudanya ve Gemlik'e çıkan İngilizler, birliklere karşı doğrudan bir harekâta bulunmasalar da, 6 Temmuz'dan itibaren bir kısım birlikleri kendilerine bağlayarak Yunanlıların ilerleyişine dolaylı olarak yardımcı olmuştur.⁷¹

Genelkurmay Başkanı Albay İsmet Bey 6 Temmuz'da 20'nci Kolordu Komutanlığına gönderdiği yazıda, Mudanya ve Gemlik'e çıkan düşmanın (İngilizlerin) İnegöl ve Yenişehir yollarını kapatması durumunda Bursa'nın batısındaki birliklerin tehlikeye düşeceğini açıklamış ve bu durumu önlemek için ne yapılmasını teklif ettiğini sormuştur. Albay Bekir Sami Bey, çıkartma yapan yaklaşık 400 mevcutlu birliğin Bursa'ya yönelik bir harekât yapacağı anlaşıldığından, sayıca fazla olan düşman (Yunan) kuvvetleri karşısında birliklerini korumak amacıyla Bursa'nın doğusuna çekilmeye karar verdiğini, bununla birlikte çoğunluğu Bursalı olan erlerin firarının da başladığını açıklamıştır.⁷² Yaşanan firarlarda, İngilizlerin çıkartması sonrasında artışlar görülmüştür. O günlerde, "erler alttan alta sürdürülen Padişahın emri karşısında zaten zor tutuluyordu." Mudanya çıkartması sırasında, İngiliz donanmasının

⁶⁸ M. Misailidis, *Yunan Askerî Ansiklopedisi'nden İstiklal Harbimizle İlgili Hadisatın Türkçe Tercümesi 1'nci cilt*, Çev. Yani Fokidis, Erkânıharbiye Umumiye Harp Tarihi Dairesi, Ankara, 1957, s. 71; *Yunan Ordusu İzmir'de*, age., s. 176-177.

⁶⁹ *TİH Batı Cephesi*, age., s. 287, 288.

⁷⁰ Adnan Sofuoğlu, *Kuva-yı Millîye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921*, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1994, s. 385.

⁷¹ *TİH Batı Cephesi*, age., s. 295.

⁷² Ünal, age., s. 427.

topçu ateşi birliklere büyük zarar vermiştir. Bombardımanın da etkisiyle, Mudanya'daki erler firar etmiş ve bu birlikleri bir daha geri toplamak mümkün olamamıştır.⁷³

6 Temmuz 1920 tarihinde Genelkurmay Başkanlığından Batı Cephesi Komutanlığına gönderilen telgrafta, Bursa'da yapılacak savunmanın başarılı olamaması durumunda yapılacaklar açıklanmıştır. Telgrafta, Bursa ve civarının tahliye mecbur kalınması durumunda, Yunan kuvvetlerinin ilerlemesi muhtemel olan iki istikamet açıklanmış, Eskişehir'in savunulmasının birinci derecede önemli olduğu belirtildikten sonra, bu iki istikameti savunacak birliklerin kesin sonuçlu muharebeye girişmeden, teması muhafaza ederek çekilmeleri gerektiği bildirilmiştir. Bu telgraf sonrasında Ali Fuat Paşa 7 Temmuz'da, Yunanlıların Uşak cephesinde duraklamaları, buna karşılık bütün kuvvetleriyle Bursa-Eskişehir istikametinde harekâta başlamak için Bursa'nın batısında hazırlık yapmaları üzerine yeniden tertiplenme ihtiyacını duymuş ve verdiği direktifle kuvvetlerin büyük kısmının savunma yapmak amacıyla Eskişehir mıntikasında toplanmasını emretmiştir. Bu kapsamda 56'ncı Tümen, Yenişehir ile İnegöl'den geçen geri çekilme yollarını korumak ve Bozüyük'te toplanacak birlikler için zaman kazandırmak amacıyla örtme görevini vermiştir. 56'ncı Tümenin bu görevi yerine getirebilmesi için, 20'nci Kolordu komutanının kararına göre Bursa'nın doğusuna alınmasının uygun olacağını da belirtmiştir.⁷⁴

Bu gelişmeleri takip eden Mustafa Kemal Paşa, gerektiğinde Bursa'dan çekilecek olan birliklerin Bozüyük'e kadar çekileceğinin verilen emirlerden anlaşıldığını, üstün düşman kuvvetleri ile muharebeden kaçınmakla birlikte, her bir geri çekilmede gereğinden fazla arazi terk edilmesinin uygun olmadığını, bu yüzden, Mudanya ve Bursa'dan çekilecek birliklerin Bilecik-Bozüyük hattına çekilmeden önce İznik-Yenişehir-İnegöl hattında düşmanı durdurmasının ve mukavemet göstermesinin gerekli olduğunu Batı Cephesi Komutanına gönderdiği telgrafta bildirmiştir.⁷⁵

Açıklandığı gibi, Yunan kuvvetlerine Bursa'nın işgal edilmesi görevi verilmiş ve bu işgalin İzmit'e kadar sürdürülmesi istenmişti. Bu şekilde İstanbul'un kontrolünün devam ettirilmesi amaçlanmıştı. Başlangıçta Bursa'nın savunulması kararı alınmışken, Mudanya ve Gemlik'e yapılan İngiliz çıkartması, bu savunmayı imkânsız hale getirmiştir. Bu durum karşısında, Yunan ileri harekâtının Anadolu içlerine doğru sürdürülmesi ihtimaline karşı, Eskişehir'in savunulmasının öncelik kazandığı, bunun için Bursa'dan çekilecek kuvvetlerin, Eskişehir'in savunulması için kullanılmasına karar verildiği görülmektedir. Oysa

⁷³ Eğilmez, *age.*, s. 44.

⁷⁴ TİH *Batı Cephesi*, *age.*, s. 284, 289.

⁷⁵ *age.*, s. 288, 289.

Yunan ileri harekâtının amacının İzmit'e kadar olan Marmara kıyılarının işgali olduğu anlaşılabilseydi, Bursa'dan çekilecek olan 56'ncı Tümenin, İzmit'e kadar olan kıyıların işgalini önlemek için kullanılabilmesi mümkün olabilecekti.

Bursa'nın Boşaltılması ve Yönetimin Devralınması için Mahalli İdarenin Oluşturulması

Şehrin askerî birlikler tarafından boşaltılması ihtimaline karşı, Bursa'nın yönetimini üstlenmek üzere mahalli bir idarenin oluşturulması gündeme gelmiştir. Mustafa Kemal (Paşa'nın) 6 Temmuz'da Bursa Vilayetine (Hacim Muhittin Bey'e) gönderdiği kişiye özel yazıda, henüz içeriği belli olmayan Mudanya ve Gemlik'e asker çıkartma faaliyetinin, askerî birlikler tarafından Bursa'nın tahliye edilmesi sonucunu doğurabileceğini yazmıştır. Bu durum karşısında, Bursa'da anarşinin ortaya çıkmaması için, hemen bir mahalli idarenin esaslarının sakın bir şekilde düzenlenmesi ve idare görevinin sükûnetle devredilmesi gerektiğini bildirmiştir. Askerî birliklerin tahliyesi sonrasında, düşmanın Bursa'yı işgal etmesinin bir süre alacağı muhtemel olmakla birlikte, Hacim Muhittin Bey'in askerî birliklerle beraber Bursa'dan ayrılmasının zorunlu olduğunu, ayrıca para gibi kıymetli eşyaların Bursa'da bırakılmaması gerektiğini belirtmiştir.⁷⁶

Mahmut Celâl Bey Bursa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya 7 Temmuz 1920'de gönderdiği telgrafta, Gemlik, Mudanya ve Kirmastı'de düşmanın faaliyette bulunmadığını, Bursa ve etrafına asayişin hâkim olduğunun Albay Bekir Sami Bey tarafından ifade edildiğini, Bursa'nın durumundaki değişim için olayların gelişiminin beklenmesi gerektiğini yazmıştır. Mahmut Celâl Bey, Bursa'nın düşman işgaline girmesi durumunda mahalli idareyi üstlenmek için bir heyetin seçildiğini, heyetin maksadının samimi olduğunu belirtmiştir. Seçilen heyetin, Vali, Kolordu Komutanı ve kendisi ile görüşmek istediği, aşağıda detayı açıklanacak olan teklifleri telgrafta maddeler halinde nakletmiş ve heyetin teklifleri hakkında Mustafa Kemal Paşa'nın görüşünü sormuştur.

Seçilen heyet, telgraftaki birinci maddeyle, asker ve Kuvayı Milliye'nin Bursa'dan tahliye edilmesini, bu durumda asayiş heyetçe üstlenmeyi; ikinci maddeyle, İngilizlerin Bursa'ya asker, özellikle de Yunan askerî göndermemesini sağlamaya çalışmayı, göndermesi durumunda ise ortaya çıkacak tepkinin sorumluluğunun heyete bırakılmasını; üçüncü maddeyle, mahalli idare tarafından İngilizlerle anlaşmak için bir heyet göndermeyi, bu heyete Bursa'da bulunan Fransız temsilcisinin aracılık etmesini teklif etmiştir. Dördüncü maddeyle de, yapılan görüşmede Fransız temsilcinin Türkler lehine aracılık etmeyi kabul ettiği, eğer "asayişin sağlanacağı" taahhüt edilirse İngilizlerin,

⁷⁶ TİTE, Kutu No: 330, Gömlek No: 25, Belge No: 25001.

özellikle de Yunanlıların bunu onaylayacaklarını ümit ettiğini Fransız temsilcinin söylediği belirtilmiştir.

Mahmut Celâl Bey Valinin, özellikle de Kolordu Komutanının, mevcut durum nedeniyle acele olarak, Mustafa Kemal Paşa ile muhabere yaparak emirlerini almak üzere kendisini görevlendirdiklerini, gerekli görülecek işlerdeki açıklamayı almak üzere makine başında beklediğini açıklamıştır. Bu konuda daha önce Mustafa Kemal Paşa tarafından Valiye verilen şifrenin uygulanması lazım gelirse, özellikle Kolordu Komutanlığının da emir ve tebligat beklediği bildirilmiştir.⁷⁷ Mahmut Celâl Bey, bildirilen konular hakkındaki cevabı hemen almak için beklediğini, silahendaz (silahlı) olan kişilerin buna göre hareket edeceklerini ikinci telgrafta belirtmiştir.⁷⁸ “Gayet aceledir” ibaresiyle çekilen üçüncü telgrafta da, ilgili kişilerin aceleyle beklemesi ve zamanın azlığı nedeniyle, hemen verilecek cevabı makine başında beklediklerini tekrar yinelemiştir.⁷⁹

Mustafa Kemal (Paşa) 7 Temmuz 1920’de Vali Hacim Muhittin Bey’e gönderdiği yazıda, Bursa halkının oldukça fazla telaşa düşerek panik yaptığını anlaşıldığını, göç etmeyi yasaklamak ve göçü zorunlu olanlar için tedbir almak hakkında Dâhiliye Vekâletince tebligat yapıldığını açıklamıştır. Kamuoyunun teskin edilmesini ve azami faaliyet göstererek düşmanın rahatlıkla ilerlemesinin engellenmesini istemiş, en son durum hakkındaki detaylı değerlendirmeleri beklediğini bildirmiştir.⁸⁰

Vali Hacim Muhittin Bey tarafından 7 Temmuz 1920’de Mustafa Kemal Paşa’ya gönderilen cevap yazısında, Bursa’da panik değil, kısmen aleyhtarlığın ve (İstanbul hükûmetinin) kazanımının bulunduğu, bu duruma yapılan propagandaların çok fazla hizmet ettiğini açıklanmıştır. Gemlik’e çıkan İngilizlerin yanında “İnzibatçıların (Kuvayı İnzibatiyenin)” da bulunduğunu, İngiliz ve Yunanlılarla beraber “hilafet ordusu” fikirlerinin yayıldığını, eskiden yapılan kışkırtmaların, yalanların ve kabullenmelerin de bunda etkili olduğunu belirtmiştir. Hacim Muhittin Bey’in cevap yazısına göre, Bursa’dan göç edenlerin pek azı “parasını çok sevenlerden” oluşmaktaydı. Diğer göçmenler ise Balıkesir ve Karacabey ile Kütahya’dan Müdafaa-i Hukuk ile ilişkisi bulunanlardı. Kendisi de bazı memurlara izin vermişti. Hacim Muhittin Bey, birkaç gün önceki değerlendirmesinde de arz ettiği gibi, eldeki askerî birliklerin savunma için yeterli olmadığını, ayrıca hepsi civar ahaliden olduğundan, erler arasında her gün firarların çoğaldığını, bu nedenle Orhaneli ve Bandırma’daki iki

⁷⁷ ATASE, Kutu No: 578, Gömlek No:221, Belge No:221-1.

⁷⁸ ATASE, K: 578, G:221, Belge No:221-2.

⁷⁹ ATASE, K: 578, G:221, Belge No:221-3.

⁸⁰ TİTE, Kutu No: 330, Gömlek No: 22, Belge No: 22001.

birlikten (taburdan) yalnızca subayların kaldığını belirtmiştir. O gün itibariyle Mudanya ve diğer cephelerin sakin olduğunu, fakat bu durumu düşmanın hazırlık yapması şeklinde değerlendirdiğini, eğer 7 Temmuz gecesinde veya 8 Temmuz'da şiddetli bir hücumla maruz kalırlarsa, inşallah yanılıyor olmasını dileyerek, bütün askerinin panik yapacağını ve savunmanın bir “perişanlıkla sonuçlanacağını” düşündüğünü açıklamıştır. Hacim Muhittin Bey, elinden geldiğince çalışmasına rağmen, sonucun kendisini daima ümitsizliğe sevk ettiğini de yazmıştır. Hacim Muhittin Bey, biraz önce Mahmut Celâl Bey aracılığıyla arz edildiği gibi, ahalinin sükûnet ile hükûmet ve askerî kuvvetlerin çekilmesini istediklerini, Mahmut Celâl Bey'in bildirdiği maddelerdeki hususların, tavsiyeleri sonucu oluşturulan heyetin fikri olduğunu, uygun bulunursa, uygulamanın birlikte yapılacağını açıklamıştır.⁸¹

Mustafa Kemal (Paşa) 7 Temmuz 1920'de makine başında Vali Hacim Muhittin Bey'e gönderdiği yazıda, muharebe gereklerine göre genel vazifelerini serbest bir şekilde yürütebilmeleri için, Bursa'daki mahalli idarenin seçilmiş idare heyetine hemen bırakılmasını ve idare heyetinin başkan ile üyelerinin isimlerinin bildirilmesini istemiştir.⁸² Mustafa Kemal Paşa aynı gün makine başında Mahmut Celâl Bey'e gönderdiği cevapta da, Bursa'da mahalli idareyi üzerine almak için seçilmiş heyetin hemen vazifeye başlamasının uygun olduğunu, Hacim Muhittin Bey'e bu hususun tebliğ edildiğini bildirmiştir. Bu telgrafta, Kolordu Komutanının taarruz eden düşmana karşı bütün imkânlarıyla askerî gerekleri tamamıyla yerine getirmekten sorumlu olduğunu hatırlatmıştır. Kolordu Komutanına hareket tarzı hakkında talimat verileceği belirtildikten sonra,⁸³ heyetin teklif ettiği maddeler hakkında, Heyeti Vekile (Bakanlar Kurulu) tarafından kararlaştırılan cevaplar maddeler halinde sıralanmıştır. Birinci maddeyle, Bursa'daki askerlerin ve Kuvayı Milliyenin tahliye edilerek, Kolordu Kumandanının emredeceği düşman cephelerine sevk edilmesi, şehrin asayişinin mahalli idare tarafından mahalli polis aracılığı ile sağlanması gerektiği bildirilmiştir.

İkinci maddeyle, gerek İngilizlerin gerekse Yunanlıların “şehre” asker gönderme ihtimalini doğuracak bir vaziyetle karşılaşılması durumunda, “mahalli hükûmetçe” böyle bir hareketin bila vasıta (vasıtasız olarak) protesto edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Üçüncü maddeyle, anlaşmak amacıyla mahalli idarece İngilizlere bir heyet gönderilmesinin ve bu iş için Fransız temsilcisinin aracı

⁸¹ TİTE, Kutu No: 330, Gömlek No: 24, Belge No: 24001.

⁸² TİTE, Kutu No: 330, Gömlek No: 23, Belge No: 23-2001.

⁸³ Mustafa Kemal Paşa Kolordu Komutanı Albay Bekir Sami Bey'e 7 Temmuz 1920'de gönderdiği telgrafta, düşman karşısındaki irili ufaklı birliklerin çekilişinin mutlaka zorunlu askerî prensiplere göre olması gerektiğini bildirmiştir. Ünal, *age.*, s. 433; *TİH Batı Cephesi, age.*, s. 288, 289.

edilmesinin kesinlikle uygun olmadığı, bunun Fransızlar aracılığıyla İngiliz himayesini istemek olduğu, bu şekilde girişimde bulunacakların,⁸⁴ önceki ve sonraki Hıyanet-i Harbiye Kanunu gereğince cezalandırılacağı bildirilmiştir. Dördüncü maddeyle, bütün Bursa cephesinde muharebenin tatil edilmesi (durdurulması) için Fransızların aracılığı ile İngilizlerin yardımının istenmesinin de kabul edilmediği, aracılık ve himaye talebinde bulunanlara yapılacak muamelenin üçüncü maddede açıklandığı, cephelerdeki hareket tarzının ancak muharebenin gereklerine göre Kolordu Komutanı tarafından emredileceği bildirilmiştir. Ayrıca, Valiye, kumandanlara ve mahalli idareye bu yazının tebliğ edilmesi, tebliğ ve tebellüğ edildiğinin ilgililer tarafından makine başında bildirilmesi istenmiştir.⁸⁵

7 Temmuz 1920'de Hüdavendigâr (Bursa) Vilayetinden (Vali Hacim Muhittin Bey tarafından) Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen yazıda, Mahmut Celâl Bey'e yazılan telgraf emrinin tebliğ edildiği bildirilmiştir. Bu telgraf emrindeki ilk maddeyle, mahalli idareyi üstlenmek üzere seçilen heyetin hemen fiili olarak vazifesine başlaması bildirildiğinden ve kendisinin başka bir vazifesi kalmadığından, Müdafaa-i Hukuk Heyeti ve Kuvayı Milliye ile daha çok jandarma ilgili olduğundan, bu maddeyi polis müdürü ile birlikte şehri terk etmesinin gerekli olduğu şeklinde anladığını, bu konudaki değerlendirmesine ilişkin verilecek cevabı makine başında beklediğini yazmıştır.⁸⁶ Mustafa Kemal (Paşa) 7 Temmuz 1920'de Vali Hacim Muhittin Bey'e gönderdiği yazıda, bu konuya kesin olarak cevap verebilmesi için Kolordu Komutanının en son raporlarına ve en güvenilir istihbarata göre, o andaki askerî vaziyetin bildirilmesini istemiştir.⁸⁷

Muharebeler ve Bursa'nın İşgal Edilmesi

Yunan kaynaklarına göre, Bursa'nın batısındaki Başköy civarında bulunan yaklaşık 2.000 kişilik Türk kuvvetinin imha edilip dağıtılması için Ordu Komutanı L. Paraskevopoulos tarafından 6 Temmuz 1920'de emir verilmiştir.⁸⁸ Önde Yunan Süvari Tugayı arkada Arhipelağos Tümeni olacak şekilde Bursa istikametinde ilerleyen Yunan kuvvetleri, 7 Temmuz günü saat 11.00'de Başköy'ün 3 kilometre doğusunda Türk birlikleri ile temasa geçmiştir. Yunan

⁸⁴ Bu konuda, İngiltere'nin himayesine girmek demek olan kararlar da alınmıştır. Bursa'nın işgalinden önce, Bursa Belediyesinde yapılan toplantıda Yunanlılara teslim olmaktansa, Gemlik'te bulunan İngilizlere sığınmanın daha doğru olacağına karar verilmiştir. Eğilmez, *age.*, s. 206.

⁸⁵ ATASE, Kutu No: 578, Gömlek No: 222, Belge No: 222-1; K: 578, G: 222, Belge No: 222-2.

⁸⁶ TİTE, K: 330, G: 23, Belge No: 23001.

⁸⁷ TİTE, K: 330, G: 23, Belge No: 23-1001.

⁸⁸ Misailidis, *age.*, s. 69.

kuvvetleri Bursa'nın 3 kilometre kuzeybatısındaki tepelere 3 kilometre mesafe kala Türk topçusunun, saat 17.30'da Kite köyüne yaklaşırken de piyadenin ateşine maruz kalmıştır. Akşama doğru, Minareli-Beşevler-Misiköy hattında savunma yapan üç taburdan ve iki adet 7,5 mm'lik toptan oluşan Türk kuvvetleriyle karşılaşan Yunan kuvvetleri, gece karanlık basınca Körüklü'ye çekilerek konaklamıştır.⁸⁹

Yunan kaynaklarına göre 8 Temmuz 1920 sabahı Minareli tepelerinde muharebe eden Süvari Tugayına karşı Türk kuvvetleri “inatla savaşmıştır”. Mermileri tükenen süvariler kılıçlarıyla at üzerinde hücumla kalkmış, çatışma sırasında iki Yunanlı subay ölürlen, iki subay da yaralanmıştır. 5'nci Deniz Alayı ile topçu bataryasının da muharebeye katılmasına rağmen, ilerideki birliklerle beraber hareket eden Tümen karargâhını ateş altına alan Türk topçusu, Tümen karargâhını dağıtmıştır. Ancak muharebenin devamında, Türk kuvvetleri toplarını da bırakarak geri çekilmiş ve dağılmıştır. Bu gelişme sonrasında, Yunan kuvvetlerine artık Bursa'ya giriş yolu açılmıştır.⁹⁰

Türk kuvvetlerince Bursa'nın nasıl savunulduğunu anlayabilmek için, genel hatlarıyla bu şekilde açıklanan Yunan ileri harekâtının detaylarını da, yine Yunan kaynaklarından incelemek gereklidir. 8 Temmuz'da Süvari Tugay komutanı, 20 kilometre geriden gelen Arhipelağos Tümenini beklemeden, Türk birliklerini zayıf kuvvetlerle yerinde tespit edip çevirme harekâtıyla, Bursa'ya doğru çekilmelerini önlemek amacıyla saat 05.00'de harekâta başlamıştır. Muharebe sırasında bazı Yunan birlikleri Türk kuvvetlerinin ağır silah ateşine maruz kalmış, bazı yerlerde de piyade muharebesi yaşanmıştır. Türk kuvvetlerinin sağ kanadını takviye etmesi nedeniyle, Süvari Tugay komutanı çevirme harekâtından vazgeçmek ve Minareli ile Kuru köyleri arasındaki tepelere hücum etmek zorunda kalmıştır. Saat 10.30'dan itibaren kuzeyden, Türk kuvvetlerinin sağ cephesinin geriye atılması sağlanmış ve bu tepeler ele geçirilmiştir. Muharebeler sırasında, Türk kuvvetlerinin bilhassa Bursa'nın batı tepelerinde “şiddetli mukavemet” gösterdiğini belirten Yunanlıların, Türk birliklerinin savunmasıyla ilgili değerlendirmesi şu şekilde olmuştur: “Düşman yerlerini inatla savunuyor ve müteakbil (karşı) hücumlarda bulunuyordu ki bunlar defediliyordu.”⁹¹

Öğleye doğru Türk mevzileri önüne Arhipelağos Tümeninin taburları da gelmiş ve Süvari Tugay'ının güneyinde konuşlanmıştır. Tümenin kuzey kolunun Süvari Tugay'ı ile birleşmesi sonrasında, Yunan topçusu Türk mevzilerine ateşe başlamıştır. Açılan bu ateş Süvari Tugay'na çok yardımcı olmuş ve saat 12.40'da yeni bir hücumla Türk kuvvetleri mevzilerinden çıkartılarak doğuya doğru

⁸⁹ *Yunan Ordusu İzmir'de, age.*, s. 178; Misailidis, *age.*, s. 72.

⁹⁰ Misailidis, *age.*, s. 68.

⁹¹ Nider, *age.*, s. 187.

çekilmeye mecbur bırakılmıştır. Türk kuvvetleri Süvari Tugayı tarafından takip edilmiş ve ilk olarak saat 14.00'de Süvari Tugayının unsurları Bursa'ya girmiştir. Türk kuvvetlerinin takibi Bursa'nın 15 kilometre doğusuna kadar devam etmiş, bu sırada 200 er esir alınırken, kaçanların büyük bir kısmı da kılıçtan geçirilmiştir. Bu “amansız takipte”, Türkler 4 makineli tüfek ile bir ağır makineli tüfek bırakmak zorunda kalmıştır. Tümen Komutanının fikrine göre, süvari bölüğü amaçsız piyade muharebelerine giriştiğinden, Türk kuvvetlerini etkili bir şekilde takip edememiştir. Geri çekilen Türk taburları Bursa yakınlarındaki ağaçlık alanlarda ve tarlalarda birbirinden ayrılarak dağılmıştır.⁹²

Arhipelağos Tümeni 8 Temmuz'da üç kol halinde Süvari Tugayının arkasından Bursa istikametinde ilerlemeye başlamıştı. 05.30'da ilerlemeye başlayan ve 17.30'da Beşevler'e ulaşan güney kolu, bu harekâta 50 esir ile bir makineli tüfek ele geçirmiştir. Bu sırada orta kol, zaman kazanmak amacıyla Türk kuvvetleriyle oyalama muharebelerine girişmiştir. Arhipelağos Tümeninin süvari takımı, Beşevler tepelerindeki keşif faaliyeti sırasında Türk topçu ve makineli tüfek ateşine maruz kalarak geri çekilmiştir. Tekrar ilerlemeye başladığında, Türk mevzilerine 2 kilometre kala yine Türk birliklerinin ateşine maruz kalmış ve Tümen Komutanının emriyle orta kol durdurulmuştur. Türk kuvvetlerinin geri çekilme yollarını kesmek ve diğer iki kola zaman kazandırmak için orta kol tekrar oyalama muharebelerine girişmiş, saat 11.00'de topçunun da desteğiyle ilerlemeyi başarmıştır. Bunun üzerine Türk kuvvetleri dağılık olarak, Bursa'ya giden araba yolunu takip etmeyerek kuzey istikametinde geri çekilmeye başlamıştır.⁹³

Orta kol Türk kuvvetlerini cephe boyunca oyalama muharebeleriyle meşgul ederken, Süvari Tugayı Minareli'de piyade muharebesine girişmişti. Süvari Tugayına katılmış olan Tümenin kuzey kolu, Minareli'deki Türk kuvvetlerine topçu ateşi açmış ve Türk kuvvetlerini geri atmak için ileri harekâta başlamıştır. Ancak bu durum fark edilmiş ve Türk kuvvetleri Bursa'nın doğusunda, İnegöl'e giden araba yolu istikametinde dağılık bir şekilde geri çekilmiştir. Tümen Komutanı başta olmak üzere, saat 15.00'de orta kol Yunan (Rum) ahalinin tezahüratlarıyla Bursa'ya girmiştir. Arhipelağos Tümen karargâhı 8 Temmuz'da Bursa'da, diğer birlikler ise başta Bursa'nın doğusu ve batısı olmak üzere, Bursa civarında konuşlanmıştır.⁹⁴ Yunan kaynaklarına göre, Bursa muharebesinde savunma yapan 1.200 kişilik Türk kuvveti tamamen dağıtılmıştır. Yine Yunan kaynaklarında Arhipelağos Tümeninin kaybının 9 ölü ve 22 yaralı olmak üzere toplam 31 kişi, Türk kuvvetlerinin kaybının ise ölü ve yaralı olarak toplam 100

⁹² Misailidis, *age.*, s. 73, 74; *Yunan Ordusu İzmir'de, age.*, s. 180-185.

⁹³ *Yunan Ordusu İzmir'de, age.*, s. 183, 184.

⁹⁴ Misailidis, *age.*, s. 74; *Yunan Ordusu İzmir'de, age.*, s. 184, 185.

kişi civarında olduğu açıklanmıştır. Bursa muharebelerinde 500 kadar esir ile birlikte, 7,5 mm'lik bir sahra topu, sekiz makineli tüfek, 2.000 çeşitli tipte silah ve önemli miktarda mühimmat da Yunan kuvvetlerince ele geçirilmiştir.⁹⁵

Türk kaynaklarına göre ise, yaklaşık 20.000 Yunan askerinin üstün silahlarla giriştiği Bursa taarruzuna karşı savunma, 56'ncı Tümenin mevcudu 2.500'ün altında bulunan ve moralleri yerinde olmayan birliklerince, detayı aşağıda açıklandığı şekilde yapılmaya çalışılmıştır.⁹⁶ Yunan taarruzuna karşı Minareli-Beşevler-Çavuşköy hattında savunma yapan birliklerin ağır silahlarının, özellikle de topçunun cephanesi yok denecek kadar azdı.⁹⁷ Bu olumsuzlukların yanı sıra, birliklerin ikmali de tam olarak yapılamamaktaydı. Bursa'daki Alay Komutanlığından 5 Temmuz 1920'de 56'ncı Tümen Komutanlığına gönderilen yazıda, ileri mevzilerdeki subay ve jandarmaların aç olduğu bildirilmiştir.⁹⁸

20'nci Kolordu Komutanlığından 7 Temmuz tarihinde birliklere gönderilen şifrede, Batı Cephesi Komutanlığının verdiği emre uygun olarak, 56'ncı Tümenin öncelikle Bursa'da kalması ve ondan sonra adım adım yapacağı savunmayla zaman kazanması emredilmiştir. Büyük Millet Meclisi Başkanlığından Bursa bölgesinin savunma esaslarını emreden şifresine Batı Cephesi Komutanının 8 Temmuz'da verdiği cevapta, durumun icabına göre 56'ncı Tümenin Bursa'nın doğusunu ve geri çekilme hatlarını elde tutacak mevzilere alınmasının 20'nci Kolordu Komutanlığının takdirine bırakıldığı belirtilmiştir.⁹⁹

Bursa'nın savunulması bu şekilde planlanmakla birlikte, 20'nci Kolordu Komutanı Albay Bekir Sami Bey 8 Temmuz 1920'de Batı Cephesi Komutanlığına ve Genelkurmay Başkanlığına gönderdiği yazıda, Yunan kuvvetlerinin ilerleyişi karşısında, Orhaneli'nden gelen 174'üncü Alayın 3'üncü Tabur erlerinin tamamı ile 2'nci Tabur erlerinin yarısının 7/8 Temmuz gecesi firar ettiğini ve bunun kötü etkisinin diğer birliklere de yayıldığını açıklamıştır. Benzer şekilde, Bursa ile Gemlik yolu üzerindeki 2'nci Alaydaki erler de, savaş başlar başlamaz panik halinde firar etmiştir. Sonuçta, 56'ncı Tümenin bütün erleri firar ettiğinden ve sadece subaylar kendilerini kurtarabildiğinden, Bursa'nın batısında savunma yapma imkânının kalmadığını, subaylar ve Vali ile birlikte İnegöl'e geldiğini bildirmiştir.¹⁰⁰

⁹⁵ *Yunan Ordusu İzmir'de, age.*, s. 185.

⁹⁶ *TİH Batı Cephesi, age.*, s. 295.

⁹⁷ *Eğilmez, age.*, s. 47, 51.

⁹⁸ Saime Yüceer, *Bursa'nın İşgal ve Kurtuluş Süreci*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 2001, s. 63.

⁹⁹ *TİH Batı Cephesi, age.*, s. 290, 291.

¹⁰⁰ Ünal, *age.*, s. 439.

Türk kaynaklarına göre Bursa savunmasının dağılmasıyla, 8 Temmuz günü saat 15.00 civarında ilk Yunan birlikleri Bursa'ya girmiştir. Düşmanın sayıca ve silahça ezici üstünlüğü karşısında 56'ncı Tümen birlikleri, yer yer İnegöl istikametinde çekilmeye çalışsa da, bu çekilmeler düzensiz bir şekilde yapıldığından birlikler elden çıkmış ve 56'ncı Tümenin Bursa savunması beklenen sonucu veremeden sona ermiştir. Cephedeki çekilme harekâtına Bursa'dan bir kısım halk da katılmıştır. Böylece, Osmanlı devletinin kurucusu Osman Bey'in oğlu Orhan Bey'in aldığı Bursa'ya, 637 yıl sonra Yunan ordusu ciddi bir mukavemet görmeden girmiştir.¹⁰¹

Yunan ileri harekâtı sırasında Bursa'daki Rumların¹⁰² bir kısmı silahlı çeteler oluşturarak, Yunan kuvvetleriyle birlikte muharebelere katılmıştır. Rumların diğer bir kısmı Türk birlikleri hakkında bilgiler verirken, bir kısmı da Yunan kuvvetlerini törenle şehirde karşılamak için büyük bir hazırlık çabası içinde olmuştur. Ermeniler ve Yahudiler de Yunanlılara yaranmak gayreti içine girmiştir.¹⁰³ İşgal sırasında gayrimüslimlerin bir kısmı faytonlarla Bursa'nın dışında Yunan kuvvetlerinin komutanını karşılarken, Belediye önünde toplanan bir kısmı da, Yunan kuvvetlerini “çılğınca” alkışlamıştır.¹⁰⁴

Yunan kuvvetlerinin Bursa'yı işgali sırasında, bazı Türklerin tutumun da gayrimüslimler gibi olduğu yönünde anlatımlar bulunmaktadır. Yüzbaşı Selahattin Bey, 8 Temmuz'da Bursa'da Yunanlıları özlemle bekleyenlerin sayısının az olmadığını belirtmiştir.¹⁰⁵ Bu kapsamda Yunanlı işgal komutanı Belediye'ye geldiğinde, aralarında Belediye başkanının da bulunduğu bir topluluk tarafından karşılanmıştır. Topluluk içinde yer alan Osmanefendizade Cemil Bey, Yunanlı işgal komutanı ile tokalaşmış, Belediye önündeki Türk bayrağı indirilmiş ve Cemil Bey tarafından Yunan bayrağı çekilmiştir. Daha sonra, kol kola Belediye binasına girilmiştir.¹⁰⁶

Bursa'nın ilk işgal günlerinde Yunanlılar, toplumu “anarşiden ve zulümden” kurtardıkları, bu yüzden Yunanlıların gelişinden ötürü herkesin memnun olduğu kanısı içinde olmuştur. Bu kanı bazı kişilerce Yunanlılara aşılınmıştır. Kuvayı Milliyeden zarar görmüş ve çıkarları zedelenmiş olanlar, işgal nedeniyle

¹⁰¹ *TİH Batı Cephesi, age.*, s. 297.

¹⁰² 1914 nüfus sayımına göre, Bursa şehir merkezinde 111.301 Müslümana karşılık 24.048 Rum bulunmaktaydı; bk. Sofuoğlu, *age.*, s. 14-17. Yüzbaşı Selahattin Bey ise, Millî Mücadele'nin başlarında Bursa'daki Rum nüfusunun Türk nüfusundan daha fazla olduğunu belirtmiştir; bk. Selçuk *age.*, s. 147.

¹⁰³ Eğilmez, *age.*, s. 46, 49.

¹⁰⁴ Yüceer, *age.*, s. 81, 82.

¹⁰⁵ Selçuk, *age.*, s. 168.

¹⁰⁶ Yüceer, *age.*, s. 82.

duydıkları sevinçlerini açıktan açığa göstermiştir. Bununla birlikte, “*özellikle padişah ve halifenin isteğiyle bu işgalin yapılmış olduğu propagandası*”, Yunanlılar üzerinde bu etkinin yaratılmasına neden olmuştur.¹⁰⁷

Bursa ve çevre halkı, yukarıdaki örneklerde açıklandığı gibi, çok yakın olan İstanbul’dan yapılan Millî Mücadele karşıtı propagandanın tesiri altında kalmıştır.¹⁰⁸ Propagandanın etkisiyle, bazı Bursalılar millî kuvvetlere karşı olumsuz duygular beslemiştir.¹⁰⁹ Yunan kuvvetleri 8 Temmuz günü öğleye doğru Beşevler’den cepheyi yararak, Bursa’ya doğru ilerlerken, birliklerin savunma yapamamalarının en önemli nedeni, İstanbul taraftarı bazı hocaların yaptığı propagandayla, Yunan birliklerini “*Padişahın askerleri*” olarak gösterip, onlara silah atmamayı telkin etmesi olmuştur.¹¹⁰ Aslında o dönemde bu propaganda sadece Bursa’da değil, tüm Ege Bölgesi’nde yapılmıştır. Yüzbaşı Selahattin Bey’in aktardığına göre, Alaşehir’de dört hoca camilerde, “*Yunan ordusu Padişah emriyle geliyor, sakın hürmette kusur etmeyin!*” şeklinde çağrıda bulunmuştur. Yunan kuvvetlerine baskın yapmak üzere 100 kişilik çetesiyle Turgutlu’ya gelen Mestan Efe, “*Yunanlılar Padişah namına geliyormuş*” propagandasını duyduktan sonra baskından vazgeçmiş ve Turgutlu’daki Yunan kuvvetlerine çetesiyle birlikte teslim olmuştur.¹¹¹

İstanbul hükûmetinin propagandasına paralel olarak Yunanlılar da Bursa’ya Halifenin ricasıyla, bölgeyi “*eşkiyadan*” temizlemek amacıyla geldiklerini açıklamıştır. İstanbul yanlısı hocalar Bursa’yı işgal edecek olan Yunan kuvvetlerinin “*Padişahın askerleri*” olduğunu ve onlara ateş açılmaması gerektiğini bir süredir halka telkin ettiklerinden, Bursalıların çoğu Padişahın askerlerini beklemekteydi. Bu propagandanın etkisiyle, Bursa’ya gelecek olan ordunun halifenin ordusu olduğuna dair genel bir inanış yerleşmiştir. Bursa’ya gelecek olan ordunun, halifenin ordusu olduğu sanıldığı için sarıklı, yeşil cüppeli askerleri beklerken şapkalı, kılıçlı, atlı Yunan askerlerini görenler şaşırmıştır.¹¹²

¹⁰⁷ Eğilmez, *age.*, s. 62.

¹⁰⁸ Apak, *age.*, s. 190.

¹⁰⁹ Yüceer, *age.*, s. 80.

¹¹⁰ Bursa’daki softalar ve bazı hocalar daha önce de askere, “*Anzavur ve yanındakiler Padişahımızın Müslüman askerleridir. Onlara silah atanlar katil ve Padişaha karşı hain olur*” propagandasını yapmıştı. Eğilmez, *age.*, s. 47, 51.

¹¹¹ Selçuk, *age.*, s. 66, 67.

¹¹² Yüceer, *age.*, s. 80.

Sonuç

22 Haziran 1920'de Yunan kuvvetlerince İzmir'in kuzeyi yönünde gerçekleştirilen ileri harekâtın hedefi, İzmir-Bandırma demiryolunun emniyet altına alınması olarak belirlenmiştir. Balıkesir ve Bandırma bölgesi savunulmadan terk edildiğinden, 2 Temmuz 1920'de bu bölgenin işgali kolaylıkla tamamlanmıştır. Hedef elde edilmekle birlikte, Yunan kuvvetlerince ileri harekâta devam edilerek Bursa'nın da 8 Temmuz'da işgal edilmesi, o günlerde millî kuvvetlerin İstanbul civarındaki eylemleri nedeniyle İngilizlerde oluşan yeni tehdit algısından kaynaklanmıştır.

İstanbul'un 16 Mart 1920'de resmî olarak işgal edilmesinin nedenlerinden biri de, millî kuvvetlerin İstanbul civarındaki faaliyetlerini önlemek, böylece Boğazların denetim altında tutulmasını sağlamaktır. Ancak 14 Haziran 1920'de Kuvayı İnzibatîyenin devre dışı kalmasıyla, İzmit bölgesinde millî kuvvetlerin İngilizlere batıya çekilmeleri için baskı uygulamaya başlaması, özellikle 4 Temmuz'da Beykoz'da donanmaya yönelik de olmak üzere İngilizlere karşı eylem gerçekleştirmesi, İngilizler açısından İstanbul'un ve Boğazlar bölgesinin kontrol altında tutulması sorununu gündeme getirmiştir. İngilizler bu kontrolü barış anlaşması imzalanıncaya kadar sürdürmek niyetinde olduğundan, Bursa'nın Yunan kuvvetlerince işgal edilmesine karar vermiştir. Bursa'nın işgaliyle, İstanbul'un ve Boğazlar bölgesinin kontrolü için, millî kuvvetlerin Marmara'nın güney kıyılarından uzak tutulması amaçlanmıştır. Bu durum, İstanbul'un işgaliyle kontrol edilen bölgenin daha da büyütülmesi anlamını taşımıştır.

Bursa'nın işgal amacı, İstanbul'u ve Boğazları denetim altında tutabilmek için millî kuvvetlerin bölgeden uzaklaştırılması olmasına rağmen, yapılan propagandayla işgalin amacı, mütareke hükümlerine uyulmaması nedeniyle millî kuvvetlerden kaynaklandığı ileri sürülen Bursa'daki "asayiş sorununu" çözmek olarak gösterilmiş, bu şekilde halkın işgale karşı koymasının engellenmesi amaçlanmıştır. Asayiş sorununu çözmek için Yunan kuvvetlerince Bursa'nın işgal edileceği, bu nedenle Yunan ordusunun "Padişahın askerleri" ve "hilafet ordusu" olarak görülmesi gerektiği yönündeki propaganda Bursa'da etkili olmuş ve askerî birliklerdeki erlerin firar etmesi sağlanmıştır.

20'nci Kolordu Komutanı Albay Bekir Sami Bey ile Mahmut Celâl Bey'in, Yunan kuvvetlerine karşı Bursa'yı koruyabilmek için bölge dışından asker ve Kuvayı Milliye birlikleri gönderilmesini istemeleri, yöreden oluşturulan askerî birliklerin ve Kuvayı Milliyenin, yapılan propaganda sonucu yaşanan firarlar nedeniyle etkin olarak kullanılamadığını göstermektedir. Vali Hacim Muhittin Bey'in işgalden bir gün önce Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı, Bursa'da millî kuvvetlere karşı aleyhtarlığın ve İstanbul hükûmetinin kazanımının olduğunu, bunun yapılan propagandadan kaynaklandığını, İngiliz ve Yunan kuvvetleriyle

birlikte “hilafet ordusu” fikrinin yayıldığını açıklaması, İstanbul hükûmetinin Millî Mücadele aleyhindeki propagandasının Bursalılar üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Balıkesir ve Bandırma savunulmadan Yunan kuvvetlerine terk edilmekle birlikte, bölgenin elde tutulabilmesi için Bursa'nın batısında Yunan kuvvetlerine karşı savunma kararı alınmış ve bu yönde hazırlıklar yapılmıştır. Ancak İstanbul hükûmetinin propagandasına ilave olarak, Yunanlıların işgalini kolaylaştırmak amacıyla İngilizlerin Mudanya ve Gemlik'e çıkartma yapması, birliklerin geri çekilme yollarının kesilmesi ihtimalini doğurmuştur. Bu nedenle Bursa'nın batısında yapılmak istenen savunma başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun sonucu olarak, Bursa terk edilmek zorunda kalmıştır.

2 Temmuz'da, uluslararası bölge olan İzmit'e kadar Marmara'nın doğu kıyılarının İngilizler tarafından işgal edilebileceği öngörüsünde bulunulmuştu. 6 Temmuz'da ise, Yunanlıların Bursa'ya doğru ilerleyişi ve İngilizlerin Mudanya ile Gemlik'e asker çıkartması sonrasında, Yunan ileri harekâtının Anadolu içine yönelmesi ihtimaline karşı, Eskişehir'in savunulması öncelikli olarak görülmüş, şehir boşaltılmakla birlikte, Bursa bölgesinde oyalama muharebeleri yapılarak Eskişehir'in savunulması için zaman kazanılmaya ve birliklerin tertiplenmesi için uygun ortam yaratılmaya çalışılmıştır. Bu noktada, Bursa'nın işgal amacının İzmit'e kadar olan Marmara kıyılarını işgal etmek ve böylece Boğazların emniyetini sağlamak olduğu tam olarak anlaşılammıştır. Ancak bu amaç anlaşılabilse bile, Bursa'dan sonra İzmit'i işgal eden Yunan kuvvetlerine karşı bölgedeki tek kuvvet olan 56'ncı Tümenin kullanılmasının, propagandayla yaşanan firarlar nedeniyle pek de mümkün olamayacağı görülmektedir.

Bursa'nın tahliyesi sonrasında mahalli idareyi ele almak üzere seçilen heyet, yapılan propaganda nedeniyle, işgal nedenini “asayiş sorunu” olarak görmüş ve asayişin sağlanması durumunda işgalin önlenebileceğini düşünmüştür. Heyet bu nedenle, işgali önlemek için Fransızlardan yardım alarak, asayişin sağlanacağı taahhüdünde bulunmak üzere İngilizlerle görüşmek için girişimde bulunmak istemiştir. Seçimle belirlenmiş olan heyetin sorunu, propagandayla yapıldığı gibi asayiş sorunu olarak görmesi, İstanbul hükûmetinin etkisi altında bulunan Bursa'da, Millî Mücadele karşıtı yapılan propagandanın etkisini olanca açıklığıyla göstermektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın, Heyetin İngilizlerle anlaşmak istediğini Fransızlar aracılığıyla İngiliz himayesine girmek olarak görmesi ve bu yönde yapılacak girişimlerin cezalandırılacağını açıklamaması, işgalle karşılaşılması durumunda ise protesto yapılmasını istemesi, işgal gerekçesinin Ankara'da doğru olarak tespit edildiğine işaret etmektedir.

Yapılan propaganda sonucu Yunan kuvvetleri “Padişahın askerleri” ve “hilafet ordusu” olarak görülmüş ve bölgeden oluşturulan askerler direniş göstermeden firar etmiştir. Türk kaynaklarında Yunan kuvvetlerine karşı firarlar

neniyle Bursa'da savunma yapılamadığının açıkça belirtilmesine rağmen, Yunan kaynaklarında Türk kuvvetlerinin “inatla savaştıklarının”, “şiddetle mukavemet” ettiklerinin ve “karşı taarruzda” bulduklarının açıklanması dikkat çekicidir. Bu durumun, Bursa'ya kadar gerçekleştirdikleri işgallerde direnişle karşılaşmayan Yunan kuvvetlerinin, firarlar sonucu savunma yapılamasa da, savunma hazırlıklarıyla ilk kez olarak karşılaşmalarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Askerî Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Ankara

Kutu No:11, Gömlek No:87, Belge No:87-1

Kutu No:11, Gömlek No:87, Belge No:87-2

Kutu No:577, Gömlek No:109, Belge No:109-2

K:577, G:109, Belge No:109-2a

Kutu No:578, Gömlek No:222, Belge No:222-1

K:578, G:222, Belge No:222-2

Kutu No:578, Gömlek No:221, Belge No:221-1

K:578, G:221, Belge No:221-2

K:578, G:221, Belge No:221-3

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Ankara

Kutu No:329, Gömlek No:37, Belge No:37001

Kutu No:330, Gömlek No:22, Belge No:22001

Kutu No:330, Gömlek No:23, Belge No:23-2001

K:330, G:23, Belge No:23001

K:330, G:23, Belge No:23-1001

Kutu No:330, Gömlek No:24, Belge No:24001

Kutu No:330, Gömlek No:25, Belge No:25001

Resmî Yayınlar

British Documents of Foreign Affairs Part:II, Series:B, Volume:1 The End of the War 1918-1920 (1985) Editör: Robin BIDWELL, University Publications of America Inc., US.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (Aralık 1955) Yıl 4, Sayı 14, Vesika No:380, Erkânıharbiye Umumiye Basımevi, Ankara.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (Mart 1965), Yıl 14, Sayı 51, Vesika No:1176, 1189, Genelkurmay Basımevi, Ankara,

Kitaplar ve Makaleler

- (t.b.) *Yunan Ordusu İzmir'de Kısım 2*, Genkur. ATASE Başkanlığı Kütüphanesi.
- (1964) *Türk İstiklal Harbi VI'ncı Cilt İç Ayaklanmalar (1919-1921)*, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara.
- (1965) *Türk İstiklal Harbi II'nci Cilt Batı Cephesi II'nci Kısım*, Gnkur. Basımevi, Ankara.
- (1991) *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, Gnkur. Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- AKŞİN Sina (2010) *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Cilt:3 İç Savaş ve Sevr'de Ölüm*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- APAK Rahmi (1990) *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ATATÜRK Mustafa Kemal (1973) *Söylev (Nutuk) II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- BİRLİK Gültekin K. (2020) İstanbul Hükümetlerinin Bursa'da Millî Mücadeleyi Önleme Girişimleri, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 21, Sayı 39, s.1059-1108.
- CEBESOY Ali Fuat (1953) *Millî Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyatı, İstanbul.
- EĞİLMEZ Mümtaz Şükrü (1980) *Millî Mücadele'de Bursa*, Haz. Rifat ILGAR, Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul.
- KAZARAKİS Aleksandr *Hatıralar*, Çev. Yorgi KOSKO, Genkur. ATASE Başkanlığı Kütüphanesi.
- KOCATÜRK Utkan (2000) *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara.
- STRATİĞOS Ks. (1925) *Yunanistan Küçük Asya'da, Resmî Evrak ve Kaynaklara Dayanılarak Yapılan Tarihi Yoklama*, Çev. Nikolâki CAATAZOĞLU (Genkur. ATASE Başkanlığı Kütüphanesi), Atina.
- MİSAILİDİS M. (1957) *Yunan Askerî Ansiklopedisi'nden İstiklal Harbimizle İlgili Hadisatın Türkçe Tercümesi 1'nci cilt*, Çev. Yani FOKİDİS, Erkânıharbiyei Umumiye Basımevi Harp Tarihi Dairesi, Ankara.
- NİDER K. (Gnl.) (1928) *Küçük Asya Harekâtı 1. Devre 1919-1920 1. Kısım, Yunan Büyük Askerî Bahri Ansiklopedisi Cilt 2*, Çev. Lefter KSANTOPULOS (Genkur. ATASE Başkanlığı Kütüphanesi), Atina.
- ÖZALP Kazım (1988) *Millî Mücadele-1 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- SARIKOYUNCU Ali (2007) *Millî Mücadelede Din Adamları 2*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- SELÇUK İlhan (1995) *Yüzbaşı Selabattin'in Romanı 2. Kitap*, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- SOFUOĞLU Adnan (1994) *Kuva-yı Millîye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921*, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- ÜNAL Muhittin (Haz.) (1994) *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- YÜCEER Saime (2001) *Bursa'nın İşgal ve Kurtuluş Süreci*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa.